Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Філологічний факультет
Катедра української мови
імені професора Івана Ковалика

Функціонально-стилістичне навантаження онімної лексики у прозі для дітей та юнацтва (за програмою 7 класу)

Магістерська робота
студентки ІІ курсу групи ФЛОм-21с
спеціалізації 014. 01 Середня освіта
(освітня програма “Українська мова та література”)
денної форми здобуття освіти
Зубрицької Яни Юріївни
Науковий керівник – к.ф.н. доц. Сколоздра-Шепітко О.Р.

Львів 2024

ЗМІСТ

ВСТУП…….. 3

РОЗДІЛ 1

Теоретичні засади дослідження онімної лексики

1.1. Власні назви як особливий пласт лексики та методологія їхнього дослідження…….…….. 8

1.2. Літературна ономастика в Україні: зародження, становлення, перспективи ……11

1.3 Стилістичні функції літературно-художніх онімів …….. 17

1.4 Літературно-художня онімія як предмет лінгводидактики …… 22

РОЗДІЛ 2

Онімний простір у творах для дітей та юнацтва

2.1. Особливості літературно-художніх онімів за предметом номінації та структурою……..…….. .25

2.2. Стилістичні функції власних назв……. 31

РОЗДІЛ 3

Літературно-художня онімія як об'єкт лінгводидактики …….. 41

ВИСНОВКИ…….. 54

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ……..….. 58

ДОДАТОК № 1 …….. 64

ДОДАТОК № 2 …….. 66

ДОДАТОК № 3 …….. 67

ДОДАТОК № 4 …….. 70

ДОДАТОК № 5 …….. 71

ДОДАТОК № 6 …….. 74

ДОДАТОК № 7 …….. 76

ВСТУП

Важливим елементом у вивченні художніх творів є власні назви. Вони допомагають правильно зрозуміти творчий задум автора, інтерпретувати сюжет і художні образи, осмислити тему, ідею та проблематику. Власні назви є предметом вивчення у закладах загальної середньої освіти, але вчителі приділяють мало часу для пояснення цієї теми – і часто в учнів виникають проблеми з розуміння і виявленням онімів.

Вивченню онімної номінації персонажів у художньому тексті присвячено багато праць українських (Л. Белей, А. Вегеш, Т. Гриценко, Ю. Карпенко, Л. Кричун, Т. Крупеньова, Г. Лукаш, М. Мельник, Т. Наумова, Л. Селіверстова, Р. Таїч, Т. Наумова, Л. Шестопалова, Р. Шотова-Ніколенко та ін.) і закордонних (А. Вільконь, С. Гавор, А. Ґурський, М. Кнапова та ін.) мовознавців.

Літературно-художня ономастика пов’язана з багатьма лінгвістичними дисциплінами. Зокрема зі стилістикою, оскільки «об’єктом дослідження має одиниці художнього стилю, їх функціонування, стилістичне навантаження. Тісний зв’язок можна простежити з лексикологією, бо обидві науки об’єктом дослідження мають слово. Також існує взаємозв’язок між етимологією та літературно-художньою ономастикою, оскільки остання нерідко послуговується методами етимологічного аналізу, щоб з’ясувати значення слова. Для аналізу номінаційної системи художнього твору залучають також дані літературознавства, адже письменник часто добирає номени вже тоді, коли визначені сюжет твору, ідейно-тематичне спрямування, окреслені характер та поведінка персонажів».

Дослідження ж онімного простору художнього твору, на думку О.Сколоздри-Шепітко, варто проводити на двох рівнях: синтагматичному та парадигматичному, що сприяє системному підходу до вивчення власних назв. Та для всебічного аналізу номінацій осіб «парадигматичний підхід є

недостатнім, бо так чи інакше власні назви будь-якого тексту, безсумнівно, відносяться до нього як частина до цілого, адже настільки органічно вплітаються в текст, що вилучення власних імен частково призводить до втрати смислу, нівелювання багатьох нюансів. Синтагматичний аналіз передбачає послідовне членування мовленнєвого потоку та встановлення специфіки поєднання одиниць. При такому підході вивчають типи вживань власних назв, способи їх включення в контекст, в різні типи художнього мовлення».

Онімна лексика художніх творів, репрезентованих у навчальній програмі з української літератури для сьомого класу, з погляду ономастики та методики викладання ще не була об'єктом комплексних філологічних студій, чим зумовлені **актуальність та новизна наукової роботи.** Ономастикон проаналізованих художніх творів є надзвичайно цікавим. Перед юним читачем відкривається чарівний світ із різноманітними номінаціями людей і тварин, географічними назвами, найменуваннями неймовірних міфологічних істот.

Як слушно зауважує А. Вегеш, «онімна лексика відіграє важливу роль у художньому тексті. Вона віддзеркалює національні та регіональні особливості. У системі українських власних найменувань, що склалася протягом минулих віків, відображено всі аспекти народного життя на різних історичних етапах. Тому оніми є одним із важливих джерел для дослідження мови, історії, матеріальної й духовної культури нашого народу». А від себе додамо, що власні назви також є вдячним матеріалом для методичних студій, позаяк розвивають в учнів навички виокремлювати власні назви з-поміж усіх номінацій, вміння співвідносити мотивацію власної назви з образом номінованого; сприяють уважному прочитанню художнього твору з погляду ономастичного аналізу. Зрештою, будь-яка власна назва – це слово, яке навчає, виховує та розвиває.

Практичне значення наукової роботи полягає в тому, що отримані результати можна застосовувати на уроках української мови та літератури в 7 класі, для ілюстрацій ономастичних явищ на вибірковій дисципліні «Літературно-художня та фольклорна ономастика» у вищій школі. У роботі здійснено лінгвістичний аналіз онімів у творах для дітей та юнацтва (за модельною програмою 7 класу), а також запропоновано опис літературно-художніх онімів з погляду методики, чого практично немає в сучасних методичних працях.

Мета роботи – дослідити онімний простір творів «Захар Беркут» І. Франка, «За сестрою» А.Чайковського, «Гуси-лебеді летять» М. Стельмаха, «Скарб» О. Стороженка, «Климко» Гр. Тютюнника, «Русалонька з 7-В, або прокляття роду Кулаківських» М. Павленко, «Віють вітри, віють буйні» В. Винниченка, «Метелики в крижаних панцирах» О. Радушинської, «Щоденник Ельфа» Н. Малетич, «Дракони, вперед» К. Штанко, «Хто зважиться – вогняним наречеться» О. Бердника та описати методику застосування власних назв на уроках української мови та літератури.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань:**

1. Вивчити та опрацювати наукову літературу з літературної ономастики та методики викладання української мови в закладах загальної середньої освіти.
2. Укласти картотеку власних назв аналізованих творів.
3. Покласифікувати зібрані власні назви відповідно до ономастичних розрядів.
4. Проаналізувати літературні оніми відповідно до їхніх функцій, структури та об’єктів номінації.
5. Описати використання онімної лексики на уроках української мови та літератури.
6. Створити вправи для вивчення онімної лексики на уроках української мови та літератури.

Об’єкт дослідження – оніми у творах для дітей та юнацтва (за модельною програмою з української літератури для 7 класу).

Предметом дослідження наукової роботи є структурно-семантичні, стилістичні та дидактичні особливості онімів у канві художнього тексту.

Джерела дослідження: картотека онімів на основі творів «Захар Беркут», «За сестрою», «Гуси-лебеді летять», «Скарб», «Климко», «Русалонька з 7-В, або прокляття роду Кулаківських», «Агронавти», «Віють вітри, віють буйні», «Метелики в крижаних панцирах», «Щоденник Ельфа», «Дракони, вперед», «Хто зважиться – вогняним наречеться», яка налічує 468 одиниць.

Для аналізу онімів у художніх творах потрібно застосовувати різні методи. Вони залежать від мети, предмету, завдань, фактичного матеріалу наукової роботи. Тому в дослідженні використані такі **методи лінгвістичного аналізу**, як:

1.***Описовий*** **–** основний метод вивчення онімів. У межах цього методу виділяємо такі етапи: інвентаризація, класифікація та інтерпретація особливостей та функцій досліджуваних явищ. Цей метод дає змогу проаналізувати, систематизувати та карткувати зібраний матеріал.

2.***Стилістичний*** **–** цей метод передбачає виявлення функцій онімів та особливості їхнього вживання в художніх творах. Стилістичні функції виконують головну роль в ономастиці, адже з’ясовують належність автора до певного стилю за манерою написання.

3.***Метод суцільної вибірки*** допоможе виокремити оніми з художніх творів.

4.***Елементи статистичного методу*** допоможуть визначити кількість вжитих онімів.

5.***Етимологічний метод*** полягає у визначенні первинної семантики власних назв.

Методика дослідження:

- Визначення мети дослідження.
- Збір та аналіз матеріалу.
- Опрацювання наукової літератури.
- Узагальнення та систематизація результатів.
- Створення вправ для вивчення онімів.

Результати досліджень представлені на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з української мови, літератури (з методиками їх викладання) в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 2023 р.); на III та IV Міжнародній мультидисциплінарній студентській інтернет-конференції «Мозаїка наукової комунікації» (м. Львів, 2023, 2024 рр.).

Окрім конференцій і конкурсу у закладах вищої освіти, елементи дослідження були застовані на уроках у закладах загальної середньої освіти. На заняттях з української літератури учні 7-х класів виконували завдання в гугл-формах. Залучені учні 7-А і 7-Б Опорного закладу «Сколівська академічна гімназія» при Національному університеті «Львівська Політехніка» імені Героя України Героя Небесної сотні Олега Ушневича.

Структура та обсяг роботи: магістерська праця складається зі вступу, де детально описано мету, завдання, об’єкт, предмет наукової роботи, визначено методологію та методику дослідження, а найголовніше з’ясовано актуальність та новизну роботи; трьох розділів, списку використаної літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ

1.1. Власні назви як особливий пласт лексики та методологія їхнього дослідження.

Проблема вивчення власних назв існує давно, і сьогодні багато мовознавців приділяють цьому лексичному рівню особливу увагу, оскільки онімні одиниці значною мірою відрізняється від загальних назв. Кількісно власні назви значно перевищують загальні, тому їхню роль у суспільстві важко переоцінити.

М. Кочерган запевняє, що власні назви відрізняються від загальних тим, що «виділяють названий об'єкт з подібних і спрямовані на його індивідуалізацію та ідентифікацію».

Власна назва (онім) – слово, словосполучення або речення, яке «служить для виділення названого ним об'єкта з ряду подібних, індивідуалізуючи та ідентифікуючи даний об'єкт».

Наприклад, дослідниця С. Вольфрам трактує власні назви так: «Це найменування конкретних аспектів, таких як люди, міста, гори, університети чи битви. Такі власні назви є основним критерієм класифікації всіх власних іменників». Схоже тлумачення знаходимо в С. Грінбаума та Е. Вайнера, які до названих слів зараховують ще назви тварин та установ.

Науковці С. Чалкер та Е. Вайнер, дотримуючись тієї ж думки про лексико-граматичні групи власних назв, зазначають, що це іменник, який належить певній унікальній особі, місцю, тварині та контрастує із загальним іменником.

Значний внесок у дослідження структури онімного простору зробив М. Торчинський, який створив класифікацію, поділивши сукупність усіх онімів на поля, підполя, сектори, підсектори, сегменти, підсегменти, елементи та піделементи.

Ю. Карпенко вважає, що доцільно буде виділяти дев'ять розрядів власних назв. До найважливіших груп лінгвіст зараховує: антропоніми (власні

іменування людей), топоніми (назви географічних об’єктів), астроніми (назви космічних об’єктів), теоніми (назви богів), зооніми (клички тварин), ергоніми (назви сукупності людей, які пов’язані за найрізноманітнішими ознаками), хрононіми (оніми, що іменують події, часові відрізки), хрематоніми (назви матеріальної культури) та ідеоніми (назви витворів людської культури).

Т. Немировська диференціювала всю літературно-художню онімію за родами та жанрами художнього твору. Дослідниця виокремила три види літературної онімії: власні назви поезії, власні назви художньої прози й власні назви драматургії. Таке розподілення є цілком логічне, адже відомо, що всі оніми підпорядковуються жанровим особливостям літературного твору.

Звичайно, що власні назви, як і загальні, мають свою методологію дослідження. В ономастиці можна виокремити три види методів: загальнонаукові, лінгвістичні й ономастичні.

Загальнонаукові методи дослідження містять у собі три групи:

- емпіричні методи (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент);
- теоретичні методи (ідеалізація, формалізація, логічні й історичні методи);
- комбіновані методи (абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція, моделювання).

Лінгвістичні методи використовують із метою дослідження мови, продуктів мовлення й мовленнєвої діяльності. М. Кочерган до методів дослідження мови зараховує:

1) описовий;
2) порівняльно-історичний;
3) зіставний;
4) стилістичний;
5) структурний;

6) соціолінгвістичній;
7) психолінгвістичний;
8) математичний.

Як і будь-яка наука, ономастика має власні методи, які активно застосовують у дослідженні онімів. Ономастичний метод розуміють як «спосіб пізнання, дослідження в галузі ономастики», і по суті метод визначає об'єкт дослідження.

Виділяють такі **методи ономастичних досліджень**:

1. ***Дескриптивний:*** опис власних назв і різних ономастичних явищ у певному регіоні, соціумі, художніх творах та пам'ятках писемності;
2. ***Порівняльно-історичний:*** сукупність прийомів, скерованих на встановлення закономірностей розвитку онімів;
3. ***Ареальний:*** зазвичай використовується при дослідженні топонімів, спрямований на виявлення ареалу ономастичного явища для порівняльного аналізу;
4. ***Генетичний:*** полягає в порівнянні власних назв у різних мовах за умови генетичної тотожності їх елементів;
5. ***Метод реконструкції:*** відтворення первинної форми.
6. ***Картографічний метод:*** використовують для складання спеціальних ономастичних карт, на яких показано просторове розміщення онімів на синхронному та діахронному рівнях;
7. ***Структурний:*** спрямований на дослідження морфемної й/або словотворчої структури власних назв;
8. ***Етимологічний*** – метод, який має на увазі встановлення етимології оніма, групи онімів, пов'язаних між собою.

Можна виділити ще багато методів, але, на нашу думку, ці є найпоширенішими в дослідженнях. У науковій роботі ми використовували як лінгвістичні методи, так і ономастичні. З лінгвістичних методів ми

використовували описовий, стилістичний, елементи статистичного та метод суцільної вибірки, а з ономастичних – дескриптивний та етимологічний.

1.2. Літературна ономастика в Україні: зародження, становлення, перспективи.

Українська літературна ономастика розвивається швидкими темпами. Вона вивчає функціонування, вживання, поширення власних назв у художніх творах. Літературна ономастика була предметом багатьох студій таких учених, як Л. Белей, А. Вегеш, Ю. Карпенко, Н. Колесник, Л. Кричун, Г. Лукаш, Т. Немировська, О. Петренко, О. Сколоздра-Шепітко, М. Торчинський та ін.

Відомо, що Іван Франко один із перших досліджував власні назви, зокрема антропоніми (імена, прізвища, прізвиська і тд.). Його вважають, основоположником української антропонімії.

Як великий стратег національної культури І. Франко був свідомий того, що вивчення власних назв становить новий розділ філологічної науки, який був на той час в Україні абсолютно нерозвинутий, а тому, виконуючи свою стратегію європеїзації української науки та культури, сам вирішував прилучитися до розвитку української ономастики, а точніше – антропоніміки. У 1906 році учений опублікував свою найбільшу ономастичну працю “Причинки до української ономастики”, а крім цього, ще дві невеличкі статті, присвячені частковим питанням ономастики: “Звідки взялася назва “бойки”, “Увага про назву “Палінодія”. До речі, термін ономастика, здається, першим у слов’янській назвознавчій науці послідовно почав вживати саме І. Франко.

Уже на початку своєї праці «Причинки до української ономастики» І. Франко підкреслює, що антропоніми є цінним об’єктом мовознавчих досліджень: «Імена і прозвища, якими відрізняють ся люди між собою, здавна признані немаловажним матеріалом... для філолога для пізнання самої структури язика...”.

Новаторство цієї роботи полягає вже в самій назві – учений уперше використовував загальноприйнятий сьогодні термін ономастика. Відмінність аналізованого дослідження І. Франка від тих, що були виконані та опубліковані в Україні до нього (до 1906 року), полягає в тому, що: по-перше, науковець кваліфікував прізвища як системне явище з усіма можливими зв'язками та взаємозалежностями між компонентами цієї системи; по-друге, ця праця характеризується новаторським теоретичним і методологічним підходом до вивчення антропонімів; по-третє, у праці чітко визначено характер і обсяг узятого для дослідження антропонімного матеріалу; по-четверте, автор переконливо доводить існування прямого зв'язку між виникненням, становленням і розвитком конкретних моделей прозвищ (прізвиськ, прізвищ) і тими суспільно-економічними відносинами, які існували в конкретні історичні періоди; по-п'яте, праця вирізняється вагомими загальними висновками тощо. Максимально чітко автор розкрив природу виникнення й існування дуалістичної формули іменування людей в Україні та їхню відмінність/спільність у порівнянні з іншими давніми народами. Найперше таке дуалістичне іменування осіб застосували давні греки "в гомерівських часах". Поширення грецьких, латинських і частково "жидівських" імен у мовах інших народів відбулося завдяки християнам через поширення їхньої віри. "Хресні імена витиснули відповідні індивідуальні поганські (у нас слов'янські) імена і, своєю чергою, послужили в модифікаціях, відповідних духові кожного язика, також для витворення цілого ряду родових прозвищ».

Однією з ознак новаторства наукової праці вченого є також те, що він першим в українській ономастиці, застосував лінгвогеографічний аспект дослідження ономастичних явищ – визначив ареали поширення певних моделей прізвищ у різних часових зрізах.

У своїх працях, зокрема у «Причинках...», Іван Франко вперше серед слов'янських ономастів встановив прямий зв'язок між іменами людей та

суспільно-економічними умовами. Науковець писав: «прозвища сього типу (на -я (-ьа), -ат (-ят) в величезній більшості, властиво лише з незначними виємками, прикладаються лише до певної категорії селян, до властивців якоїсь часті ґрунтового і господарського комплексу, званого дворищем. Де бачимо дворища або хоч виразні їх сліди, там появляються й прозвища отсього типу; ...де заховалися ще старі назви дворищ, ...там і процент імен нашого типу найбільший».

Сьогодні українські мовознавці виокремлюють три етапи розвитку ономастики як самостійної наукової дисципліни. Перший етап, котрий тривав до середини XIX століття, акцентує свою увагу на процесі виникнення словників власних назв та наукових досліджень із цієї проблематики. Умовно цей етап називають доакадемічною епохою. Другий етап розпочався саме тоді, коли з'явилися академічні філологічні наукові розвідки з ономастики. Цей період займає другу половину XIX століття і першу половину XX століття. Третій етап триває від другої половини XX століття до початку XX століття, зокрема до сьогодні. На цьому етапі філологічні наукові розвідки з ономастики здійснюють як історики, так і філологи.

Не можна оминути увагою Львівську ономастичну школу. Представники цієї школи у своїх наукових працях репрезентували проблеми, пов'язані з поширенням географічних назв на теренах України, проаналізували мікротопоніми, ойконіми та інші види топонімів

До основних напрямів ономастичних досліджень належать:

1) загальноономастичні студії (аналіз специфіки власного імені як мовної категорії, структури значення онімів, ступеня мотивованості семантики імені, функцій онімних одиниць в мові та мовленні тощо);

2) історія ономастики (вивчення періодизації національного ономастикону, розгляд питання щодо появи християнських імен, їхньої взаємодії з дохристиянськими в різні часові періоди, історія становлення

сучасної антропонімічної формули, історичні зміни в структурі топонімів, належність топоформантів до певних груп мов і под.);

3) сучасна ономастика (дослідження складу різних розрядів ономастики сучасного періоду – склад чоловічих і жіночих особових імен населення певного періоду, вивчення сучасної топонімії певної території, демонстрація корпусів імен та прізвищ різних регіонів, граматичні характеристики імен тощо);

4) ономастика в літературі та фольклорі (функції і специфіка літературних онімів, зв'язок ономастикону творів із його образною системою і ідеєю, залежність ономастики художнього тексту від літературного напряму, взаємодія власних і загальних назв у літературному творі, укладання ономастичних словників певного автора або твору тощо).

5) практичні задання ономастики (орфографія, орфоепія, переклад власних назв, складання довідників онімів).

Уперше термін *«літературна ономастика»* ввів у науковий обіг Ю. Карпенко та обґрунтував принципи функціонування власних назв у художньому творі, серед яких виділив: епічний, ліричний, гумористичний.

Перша дисертація з української літературної ономастики належить одеській дослідниці Т. Немировській, яка у 1988 році здійснила дослідження на українському матеріалі, а саме на прозі М. Коцюбинського.

Сьогодні в Україні функціонують три провідні школи літературної ономастики (Одеська, Донецька, Ужгородська), які мають свою термінологію та методологію дослідження. Одеську школу літературної ономастики очолив Ю. Карпенко – український мовознавець, член-кореспондент НАН України, фундатор літературної ономастики в Україні. Згодом почала працювати донецька школа, представниками якої сьогодні є Г. Лукаш і М. Доценко; та ужгородська школа, яку заснував Л. Белей. У межах кожної з цих шкіл

ключовим є питання метамови, усі представники докладно вивчають специфіку функціонування власних назв у художньому тексті.

Кожен дослідник використовує іншу термінологію на позначення дисципліни, тому досі немає усталеного терміна, який би збігався в усіх школах.

Одеська дослідниця Т. Немировська «віддає перевагу терміну *літературна ономастика*, пропонуючи її поділ на: *ономастику поезії*, або поетичну ономастику; *ономастику художньої прози*, або художню ономастику; *ономастику драматургії*, або драматургічну ономастику. Інші представники одеської школи, зокрема Ю. Карпенко та М. Мельник, не заперечують "доцільності" позначень *поетична ономастика, поетика оніма* і час від часу ними послуговуються».

Фундатор ужгородської школи літературної ономастики Л. Белей наполягає на означенні *літературно-художня,* а не просто літературна, аргументуючи: «найвдалішим є термін літературно-художній антропонім, який через багатокомпонентність не є бездоганним, проте серед уживаних нині термінів найповніше передає суть позначуваного поняття».

Таким чином, хоча літературна ономастика є відносно молодою дисципліною, вона досягла значного розвитку, про що свідчать численні наукові здобутки в цій галузі. Літературно-художня онімія має важливе значення для розуміння ідейного змісту та стилістики літературного твору, імена можуть бути символами, нести культурні конотації або підкреслювати певні характеристики героїв чи місць.

До здобутків літературної ономастики належить і створення трьох основних ономастичних шкіл, а саме: Донецької, Одеської та Ужгородської. Завдяки діяльності цих шкіл ми маємо безліч праць з літературно-художньої ономастики.

Безперечно, одним із найважливіших здобутків є ономастичний аналіз літературних творів українських письменників: Івана Франка, Андрія Чайковського, Юрія Яновського, Василя Стефаника, Володимира Винниченка, Тараса Шевченка, Всеволода Нестайка, Олеся Гончара, Ліни Костенко та інших. Дослідження взаємодії власних назв і фольклору показують, як власні назви можуть передавати культурні особливості певного регіону. Зрештою, власні назви допомагають зрозуміти мовотворчість автора та додають певного колориту.

Завдяки аналізу власних назв виникають позначення нових напрямів у творах письменників, наприклад, ономастика сатирично-гумористичних текстів (О. Горбач), ономастика драматичних творів (Т. Крупеньова), ономастика поезії (А. Лупол, М. Мельник), ономастика фентезійної прози (О. Карпенко, В. Серебрякова), ономастика сатиричного роману (Л. Кричун), ономастика фольклору (Н. Колесник), ономастика науково-фантастичної прози (О. Полянічко) та ін.

Як на мене, літературно-художня ономастика має багато здобутків. Кожного року стає все більше наукових напрацювань, адже є багато дослідників у цій галузі.

1.3 Стилістичні функції літературно-художніх онімів.

Кожен письменник використовує у своїх творах різні типи власних назв: антропоніми, топоніми, гідроніми, хрематоніми, астіоніми й багато інших, які у взаємодії створюють єдину картину. Автор не вживає онімів просто так, а надає їм певних функцій, які відбиваються на рисах характеру персонажа, його вчинках, ролі в розвитку подій. Стилістичний аналіз онімів свідчить, що вони містять у собі важливу інформацію, яку хоче донести до нас автор.

Як слушно зауважує О. Карпенко, «власні назви в тексті дають неоціненну інформацію для інтерпретації тексту, нерідко й таку, що іншими

способами в тексті не виражена. Вони забарвлюють, увиразнюють текст, виконуючи й істотну текстотвірну функцію».

Власні назви мають величезну роль у семантичному просторі художнього мовлення, це заохочує дослідників до нових спроб їх аналізу у функціональному аспекті. Використання окремих онімів у художній літературі створює певний психологічний клімат, враження на читача. Герой має свій характер та особливості.

На сьогодні вже багато ономастів-науковців досліджували функціонально-стилістичні особливості поетонімів, та в деяких позиціях серед них немає єдності.

Вивчення функціонування онімів у художньому тексті все ширше привертає увагу дослідників. Адже виявляється, що «без аналізу власних назв справжнє розуміння тексту, його глибинних, підтекстових змістових шарів, практично неможливе. Тож, щоб по-справжньому оволодіти текстом, треба розібратись в тих власних назвах, які в ньому вжиті».

Кожне найменування в літературному творі виконує певну функцію – «своєрідну діяльність, яка надає художньому мовленню образності. Без обов'язкових мовних функцій – номінативної, ідентифікаційної, диференційної – воно просто не буде сприйматися як ім'я. Функції власних назв тісно взаємодіють із цілим художнім твором, тому мають властивість змінюватись і набувати протилежного значення залежно від зміни граматичної форми імені, синтаксичних і семантичних особливостей контексту, інформаційного й естетичного змісту художнього висловлювання в цілому. Не менш важливим фактором впливу є акт художньої комунікації, від якого залежить якість і обсяг інформації, безпосереднє відтворення власної назви в кожному окремому використанні».

Ю. Карпенко та М. Мельник, вивчивши ономастичні аспекти поезії Ліни Костенко, виділили шість функцій власних назв у її творах: номінативну, суто

називну; хронотопічну; характеристичну; функцію виразовості, образності, тропеїчності; експресивну; текстотвірну. Найважливішою тезою, яку висловили ці дослідники в монографії «Літературна ономастика Ліни Костенко», є теза про поліфункційність поетонімів, які насправді можуть виконувати абсолютно всі можливі функції одразу. Зрозуміло, що «така поліфункціональність не дозволяє розробити єдині класифікації, певні методики їх розрізнення та чітких термінологічних розмежувань. Однак ця ж багатофункціональність свідчить про неймовірний талант митця, про його майстерність у виборі власних імен своїм персонажам».

Л. Белей пропонує класифікувати функції поетонімів, орієнтуючись тільки на літературно-художню антропонімію. Так, дослідник виділяє 4 типи онімів: нейтральні; характеристичні (національно (чи регіонально) значущі антропоніми, хронологічно значущі, соціально значущі, характеристично-оцінні оніми (експресивно-оцінні та інформаційно-оцінні)); дейктичні; ідеологічні. Перша група позбавлена певних супровідних конотацій, їх легко можна замінити іншим аналогічним літературно-художнім антропонімом. Ці стилістично нейтральні або, як ще називають, номінативні літературно-художні антропоніми обов'язково представлені в літературно-художніх текстах усіх жанрів (виняток становлять лише сатиричні твори). Вони творять кістяк, антропонімійну канву твору, засвідчують достовірність персонажів і зображуваних подій. Характеристичні ж антропоніми за їхнім провідним функціональним забарвленням поділяються на: 1) *національно-значущі,* які передусім і створюють потрібний авторові національний колорит твору, часто – з різними супровідними конотаціями; 2) *хронологічно-значущі,* що сприяють локалізації твору у часі, до того ж цей розряд поетонімів є особливо істотним для творів на історичну тематику; 3) *соціально-значущі антропоніми* відбивають соціальний статус персонажів, їх міське чи сільське походження, професію тощо; 4) *характеристично-оцінні* – слугують передусім для

емоційно-експресивної оцінки. Л. Белей поділяє їх на *експресивно-оцінні*, де виступає саме оцінка, експресія як така, з різними ступенями її вияву, у структурі та внутрішній формі яких відсутні вказівка чи натяк на причину, що зумовила їх експресивність та *інформаційнооцінні,* де оцінка розшифровується внутрішньою формою оніма, виражаючись твірною основою, а не суфіксом, структура, а точніше, внутрішня форма яких містить «пояснення» їх експресивності.

В. Герасимчук та А. Нечипоренко удосконалили цю класифікацію, доповнивши стилістичною функцією.

З. Франко основною функцією онімів у художньому творі вважає назовну, яка є засобом «локалізації фабули в часі і просторі», а також художню, яка залежить від мовних та соціальних факторів.

І. Крохмаль говорить про іншу важливу ознаку власних назв – розпізнавальну. Дослідниця вказує на те, що «основним способом ідентифікації особи наприкінці XVIII – початку XIX ст. була двокомпонентна антропонімна структура, до складу якої входили власне ім’я та прізвищева назва».

М. Худаш в монографії «З історії української антропонімії» зазначає, що основною властивістю онімів є те, що власні імена є основою для творення прізвищ та прізвиськ.

Т. Гриценко, досліджуючи оніми в українській історичній прозі другої половини XX ст., подала класифікацію функцій власних назв у поступовому переході. На думку дослідниці, найосновнішими функціями є: *ідентифікаційно-диференційна, локалізації в часі, інформативна, соціологічна, емотивна* та *стилістична.*

Питання функціонального навантаження онімів опрацьовували і такі закордонні науковці, як відомий чеський вчений Ч. Косиль, який виділяє 9 функцій художніх онімів: *ідентифікаційно-диференційну*, функцію локалізації

в часі та просторі, *інформаційно-дидактичну*, *соціологічну* (дані про суспільний стан, національність, освіту тощо), *алюзійну* (посилання на конкретні особи чи місця), *емотивну* (автобіографічні оніми), *семантичну* (характеристична) та *експресивну*.

Варто згадати польську дослідницю Іраїду Герус-Тарновецьку. Вона вказує на різнорідність стилістичних функцій назовництва в поезії. Науковиця всі власні назви поділяє на *значущі* та *стилізовані* відповідно до художнього твору. До значущих функцій авторка зараховує оніми, що описують літературний персонаж, та найменування, що вказують на час, місце, розташування особи.

Не менш відомою є класифікація функцій поетонімів німецького вченого Д. Лампінга, «у працях якого виокремлено такі функції літературних онімів: 1) *ідентифікаційну* (номінативну); 2) *ілюзістичну* (власні назви створюють у свідомості читача ілюзію реального світу); 3) *міфологізувальну* (читачі мають змогу уявити героя, його характерні риси; 4) *характеристичну* (назва несе певну інформацію); 5) *акцентуаційну і констеляційну* (підкреслюють зв'язок носіїв власних назв); 6) *перспективізаційну* (визначення перспективи персонажу); 7) *естетичну* (пов’язана з формою назви, її твірною основою)».

Ще один польський дослідник О. Вілконь у своїх працях вказує на такі функції власних назв: 1) локалізаційну, яку поділяє на просторову та темпоральну; 2) соціологічну, у яку вкладає різні відтінки, серед яких зарахування до певного соціального стану, особливості місця проживання та впливи походження та національності на назовництво персонажа; 3) алюзивну, яка відсилає читача до реальних осіб, місць та подій; 4) змістову, за допомогою якої розкриває персонажа або локацію дії; 5) експресивну, яка виявляє почуття, переживання, емоційне наповнення поетонімів.

Г. Шотова-Ніколенко, досліджуючи онімний простір романів Юрія Яновського, виділила такі функції власних назв: *текстотвірну, небуденності (символічну), характеристичну, хронотопічну* та *експресивно-виразову.*

Т. Можарова поділяє оніми на *стилістично нейтральні,* які виконують номінативну, або ідентифікувальну функцію; *стилістично марковані*, які реалізуються в художньому тесті та є стилістично забарвленими.

Дехто з учених-ономастів, окрім головних функцій онімів, виділяє ще й «спеціальні». Проте український мовознавець М. Торчинський не поділяє цієї точки зору, аргументуючи тим, що оніми не можуть мати специфічних функцій та підфункцій, бо основна граматична функція власних назв – виявляти в судженні підмет і присудок, а найголовніша лексична функція – називання.

За характером функціонування власні назви поділяють також на *реальні*, *віртуальні* і *сакральні*. Як слушно зауважив Ю. Карпенко, «реальні – це ті імена, якими позначаються конкретні люди, географічні об'єкти і якими послуговуються щоденно. Однак, потрапляючи в художній текст, вони стають віртуальними, набуваючи конотативних значень і виконуючи, окрім номінативної, й інші функції. Віртуальні імена притаманні саме художнім творам, вони є продуктом письменницької роботи над словом, його фантазії. Сакральні оніми теж у певному сенсі віртуальні, бо є найменуваннями уявних денотатів – об'єктів поклоніння (наприклад, Бог, Дажбог, Перун, Прометей тощо).

Стилістичні функції онімів у літературі є надзвичайно різноманітними, і кожен онім може виконувати кілька ролей одночасно — від характеристичної до символічної. Вони допомагають автору створити багатогранні образи, формувати емоційний настрій твору та підкреслювати глибокі ідеї.

1.4 Літературно-художня онімія як предмет лінгводидактики

Метою навчання мови в середніх загальноосвітніх закладах є комунікативна підготовка учнів на мовленнєвій основі. За умови її досягнення школярі повинні отримати знання та виробити вміння й навички, що допомагатимуть їм змістовно, граматично правильно, логічно й виразно виражати власні думки під час усного чи письмового спілкування. Навчання мови полягає у формуванні інтелектуально розвиненої, морально досконалої, національно свідомої, духовно багатої мовної особистості, яка вільно володіє виражальними засобами сучасної української літературної мови, її стилями, різновидами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), відзначається активною громадською позицією, готовністю до подальшого професійно-орієнтованого навчання, спроможна самостійно визначати цілі самонавчання, самовиховання й саморозвитку та дієво їх реалізовувати.

Стратегія розвитку сучасних шкільних освітніх напрямків впливає на формування лінгводидактичних засад навчання мови. Одним із головних таких напрямків є вироблення у школярів необхідних життєвих компетентностей, які стануть складниками самостійного життя незалежно від обраної професійної діяльності майбутніх випускників.

Основними компетентностями, які можна застосувати на уроках української мови та літератури, є: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, навчання впродовж життя, громадянські та соціальні компетентності, культурна компетентність, підприємливість і фінансова грамотність. Кожну з цих компетентностей можна ввести в урок з будь-якої теми.

Для побудови цілісної, компетентнісно спрямованої й водночас особистісно орієнтованої системи навчання української мови варто враховувати дидактичні підходи, аспекти та закономірності навчання. Це системотвірні категорії дидактики, які відображають цілісність уроку – основного організаційного складника процесу педагогіки.

Освітній процес має спрямовуватися так, щоб учні не тільки набували знання, а й навчалися застосовувати їх на практиці для опанування різноманітних навичок.

Класифікації методів навчання мови поділяються за джерелами знань, рівнем пізнавальної діяльності школярів та способом узаємодії учителя й учнів на уроці. На нашу думку, найкращою є класифікація М. Пентилюк. Учена розглядає такі методи навчання: усний виклад учителем навчального матеріалу (розповідь, пояснення); бесіда вчителя та учня; мовне спостереження; робота з підручником; метод вправ. Всі запропоновані методи можна застосовувати для роботи з опанування онімної лексики та повного курсу мови загалом.

Як відомо, завдання уроків – «стимулювати учнів реагувати мовними засобами на спектр соціальних і культурних явищ, попереджувати й розв’язувати конфлікти, досягати компромісів; адаптовуватися до нових умов, вирішувати нестандартні завдання; працювати у групі, в команді» . Вважаємо, що цікавим буде дослідження літературно-художніх онімів на уроках української мови та літератури.

При викладанні української мови та літератури вчитель застосовує різні методи навчання в урочний та позаурочний час. Важливо, щоб на уроках української мови та літератури учні працювали з художнім текстом, який є важливим джерелом для лінгвістичних, літературознавчих та лінгводидактичних студій.

У підсумку літературно-художня онімія як об’єкт лінгводидактики є інструментом для поглиблення мовної та культурної компетентності учнів.

Власні назви в художніх текстах виступають не лише як засоби номінації, але й як носії культурно-історичних значень, що допомагають краще розуміти національну специфіку мови. Використання онімів у навчальному процесі сприяє розвитку лінгвокультурної компетенції, формуванню здатності до інтерпретації тексту, а також розширенню знань про культурне та історичне тло, у якому створюються художні твори.

РОЗДІЛ 2
ОНІМНИЙ ПРОСТІР У ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

Дослідження онімного простору художніх творів з погляду ономастики переважно передбачає аналіз власних назв за об’єктом номінації, структурою та стилістичними функціями. У цій магістерській роботі пропонуємо аналізувати онімну лексику за двома класифікаціями: структурно-семантичною (за предметом номінації та структурою) та стилістичною.

2.1. Особливості літературно-художніх онімів за предметом номінації та структурою

У дослідженні онімної лексики пропонуємо спочатку погрупувати власні назви за об’єктом номінації, а відтак у кожній групі описати структурні особливості пропріативів.

І. Найчисленнішою групою з-поміж усіх зафіксованих власних назв є **антропоніми.** Усі антропоніми можна поділити на декілька категорій: однослівні, двослівні, трислівні. Серед однослівних номінацій, у проаналізованих творах, виокремлено чоловічі та жіночі імена, що можуть бути у повній, розмовній або пестливій формах. Також до однослівних належать прізвища, прізвиська та патроніми (ім'я по батькові). У межах двослівної номінації виділяємо такі різновиди: «ім'я + прізвище», «ім'я + прізвисько», «ім'я + по батькові», «подвійні імена», а також онімно-апелятивні номінації. Трислівна номінація – це «апелятив + ім'я + прізвище». Вони презентовані такими моделями номінації:

1. Однослівні моделі номінації, до складу яких входять:

1) **власні жіночі імена в офіційній (***Ганна, Мирослава, Ликерія, Олена, Мар'яна, Василина, Уляна, Марія, Діана, Орися, Ярина, Карина ,Софія, Інна, Валерія, Марта, Зоряна, Віта, Ніна, Олеся, Єва, Злата, Людмила, Пелагія, Соломія, Джаклін*), **розмовній чи демінутивній** (*Стефа, Люба, Юзя, Христя, Ліза, Настя, Ганя, Таня, Люда, Дарка, Валя, Ліна, Катя, Клава***,** *Софійка, Тетянка, Марійка, Улянка, Мартуся, Миросик, Оксанка, Оленка, Маринка, Горпинка)* формах.
2) **власні чоловічі імена в офіційній** (*Панас, Филимон, Ібрагім, Мулла, Магомед, Батий, Чингісхан, Кайдан, Пета, Іван, Михайло, Себастіян, Гнат, Данило, Гива, Володимир, Стратон, Сергій, Артем, Тихон, Гусейн, Муйо, Софрон, Віктор, Григорій, Явтух, Пилип, Максим, Фрідріх, Александр, Петер, Валентин, Корній, Ярема, Андрій, Руслан, Остап, Теодор, Орест, Назар, Андріан, Нікіта, Онопрій, Трохим, Рон, Отелло***), розмовній чи демінутивній (***Павлусь, Михайлик, Климко, Ростик, Сашко, Яшка, Дмитрик, Костик, Славко, Ромчик, Данчик, Михась, Матвійко***,** *Онисько, Савка, Омелько, Гринь, Макс, Влад, Юра, Віталік, Васька, Гриша*) формах.

3) **прізвища:** *Пілсудський, Шевченко, Міщенко, Галілей, Мазепа, Штраус, Гоголь, Шевченко, Вакарчук, Чубай, Бетховен, Шопен.*

4) **прізвиська:** *Бочониха, Пустельник, Лев, Неспокійко, Ромео, Неспокійка, Мисливчик, Джульєтта, Калігула, Сало, Гантелька, Ботанік.*

5) **патроніми (ім'я по батькові):** *Ярославна, Попович*, *Кіндратович, Карпович.*

Однослівна модель номінації налічує 147 онімів, з-поміж яких переважають власні чоловічі імена (69 одиниць), відтак – жіночі імена (50 онімів); прізвища та прізвиська містять по 12 онімів; патроніми налічують всього 4 одиниці.

2. Двослівні моделі номінації репрезентовані такими моделями:

1) «ім'я + прізвище (прізвищева назва)»: *Степан Судак, Петро Судак, Семен Непорадний, Остап Тріска, Андрій Недоля, Харциз Карий, Остап Швидкий, Тугар Вовк, Максим Беркут, Захар Беркут, Митько Вояк, Петро Шевчик, Трохим Тимченко, Гаврило Шевко, Микола Гуменюк*, *Клім Ворошіло*ф, *Вадим Кулаківський, Ірка Завадчук, Гордій Кулаківський, Карл Юнг, Стів Джобс, Тарас Салій, Санчо Панса, Дон Кіхот, Трейсі Бікер, Мачіо Кайка, Марк Леві, Шерлок Холмс, Конан Дойл, Богдан Матіяш, Жорж Санд, Горпина Семиниха.*

2) **«ім'я + прізвисько»:** *Павло Лежень, Микола Бульба, Антон Недоламаний, Струнка веселка, Снігова королева*

3) «ім'я + по батькові (чоловічі)»: *Панас Дем'янович*, *Семен Петрович, Максим Іванович, Василь Іванович.*

4) **«ім'я + по батькові (жіночі)» :** *Настя Василівна, Ліда Василівна, Марина Кирилівна, Марта Іванівна, Іванна Павлівна, Ганна Павлівна, Христина Іванівна, Володимир Петрович, Стефанія Теодорівна, Ніна Матвіївна, Світлана Григорівна, Надія Несторівна.*

5) «подвійні імена»: *Анна-Марія.*

6) Онімно-апелятивною номінацією, у якій апелятив позначає:

- родинні стосунки: *рід Судаків, дід Андрій, дід Панас, дід Дем'ян*, *дядько Кирило, тітка Мотя, дід Бочонок, тітонька Сніжана, баба Валя, дідуньо Павло, тітка Наталя, дядько Павло, вуйко Роман, вуйко Петро, тітка Юля, вуйко Василь, тітка Роза, дядько Семен, дід Онисько, баба Оришка, дід Левко, баба Одарка*
- професії: *панотець Амвросій, дяк Єрмолай, горошковоз Терентій, Славко- гармоніст, доктор Ватсон.*
- вік: *старець Акинтій*.
- позначення поштивого звертання: *пані Стефа.*
- звання і титули: *Мустафа-ага, Девлет-гірей, Сулейман-ефенді, князь Данило, Бурунда-бегадир, князь Мстислав, гетьман Скоропадський*.
- людські характеристики: *дерилюд Митрофаненко*.

Двослівна модель номінації налічує 91 онім. Найбільше одиниць містять моделі «ім'я + прізвище» 32 оніми та «онімно-апелятивна номінація» 37 онімів. З «онімно-апелятивної номінації» найчисленнішими виявилися назви, пов'язані з родинними стосунками – 22 оніми. На другому місці – звання і титули (7), на третьому – професії (5), четверте місце розділили між собою оніми на позначення віку, звертання та людські характеристики – по одному оніму.

3. Трислівна модель номінації презентована онімно-апелятивною номінацією, у якій апелятив позначає людську характеристику: *пустомолот Юхрим Бабенко*. Зафіксовано лише 1 найменування цієї моделі.

ІІ. На другому місці за чисельністю – **<u>топоніми,</u>** які репрезентують:

1. Однослівні моделі номінації, до складу яких входять:

1) Ойконіми:

- **астіоніми:** *Запоріжжя, Галич, Царгород, Перекоп, Коджамбак, Бахчисарай, Київ, Навгород, Псков, Судомир, Канів, Переяслав, Санкт-Петербург, Лейпціг*, *Слов'янськ, москва, Рим, Париж, Львів, Лондон, Ялта, Карань, Душанбе.*
- **комоніми***: Спасівка, Тухля, Корчин, Тустань, Синевідсько, Пліснесько, Літин, Кусиківці, Літинка, Майдани*, *Вишнеполе, Половинчик, Старомихайлівка, Кацепетівка, Славське, Лавочне.*

2) мікротопоніми: *Зелемень***,** *Бескид, Сторож*.

3) хороніми, з-поміж яких виділяємо:

•**назви материків:** *Африка, Антарктида.*

•**назви країн:** *Україна, Польща, Русь, Франція, Туреччина*, *Португалія, Ельдорадо (вигадана країна), Італія.*

•**назви регіонів**: *Анатолія, Задніпрящина, Крим, Тухольщина, Волощина, Південь, Ільцовщина, Херсонщина, Королевщина, Поділля*, *Сибір, Китай, Магадан, Мордовія, Сулимівщина.*

4) ороніми: *Карпати, Явірник, Анди, Гімалаї,*

5) гідроніми: *Самара, Дін, Стрий, Опір, Калка, Дністер, Сян, Волга, Дунай*, *Дніпро.*

Однослівна модель номінації налічує 81 онім. Найбільшою є група ойконімів – 39 одиниць. На другому місці хороніми, далі гідроніми, ороніми та мікротопоніми.

2. Двослівні моделі номінації, до складу яких входять:

1) **мікротопоніми:** *Свиридова могила, Медведяче леговище, Тухольські пасемці, Запала долина, Тухольська дорога, Степова Азія, Беркутове житло, Ясна поляна, Якимівська загорожа, Дідицтво Арпада, Стрийська долина, Тухольський шлях, Ведмежа долина, Летичівський ліс, Штуковий ставочок, Кипоровий яр, Олексівське болото, Холерний яр,*

Відьмин ставок, Смалене болото, Чортова долина, Перуновий бір, Вовча долина.

2) **ойконіми:**
   - **комоніми:** *Кривих Колін (вигадане село).*
3) **ороніми:** *Афонська гора*.
4) **хороніми***: Червона Русь, Земля Семигородська, Земля Моравська, Дім Арпадів, Соловецькі острови, Нова Зеландія, Холодних Монстрів (вигаданий регіон), край Казки, Південна Америка, Нова Гвінея, Середня Азія.*

Двослівна модель номінації налічує 36 онімів. Найбільша група двослівних топонімів – це мікротопоніми (23).

3. **Чотирислівна номінація презентована мікротопонімом** *через Бескид на Угри*

Окрім антропонімів і топонімів, у творах виявлено й інші види онімів, які належать до периферії онімного простору художнього твору:

1. **Космоніми:** *Віз, Місяць, Стрілець, Чумацький шлях, Маре, Венера, Планета Квітів, Юпітер, Меркурій, Уран, Проксима Центавра (назва зірки), «Альфа Центавра» (назва зірки), Планета Вогняних Вихорів.*

2.Урбаноніми: *вулиця Малофонтанна, Високий замок.*

3.Хрематоніми:

- **Бібліоніми:** «*Задніпровська відьма, або Чорний ворон і закривавлена рука», «Три дами й чирвовий валет», «Пригоди Робінзона Круза», «Три торби реготу», «Пригоди Тома Соєра», «Тарас Бульба», «Сатана в бочці», «Мартин Боруля»*, *«Думи про козака Голоту», «Попелюшка», «Три мушкетера», «Людина-амфібія», «Голова професора Доуеля», «Останній з Могікан», «Гаррі Поттер»,* «*Шрек», «Теплі історії до кави», «Мені тринадцятий минало», «Твої улюблені пси та інші звірі»,*

«Місячна соната», «Для Елізи», «Василиса Прекрасна», «Фізика майбутнього».

- **Гемероніми:** *журнал «Нива», «Космографія», «Інтернаціонал», газета «Зоря Вишнополя», журнал «Юний технік».*
- **Артионіми:** *Лада (вівтар), Діда (вівтар)*, *«Віденськи вальс» (вид танцю), «Океан Ельзи» (назва музичної групи), Ейфелева вежа, «Скорпіонс» (назва музичної групи), «Матриця» (назва фільму), «Амелі» (назва фільму), «Нью-Йорк стріт піца» (назва піцерії), «Тиха ніч» (назва колядки), «Многая літа» (назва пісня), «Вставай, мила моя, вставай» (назва пісні), «Facebook» (назва соціальної мережі), пам'ятник Франка, «Зелена свобода» (назва арії).*
- **Товаронім:** «*Фольксваген», «Волга»*

4. **Теоніми:** *Морана, Купайло, Дажбог, Світовид, Перун, Волос, Господь, Аллах, Христос*, *Ясон, Амур.*

5. **Ергоніми:** *Академія Наук.*

6. **Міфоніми***: Геракл, Мадея, Аріанда, Медуза Горгона, Мінотавр, баба Яга.*

7. **Агіоніми:** *Свята Покрова, Юда, Богородиця, Іван Предтеча, Апостол Павло, Апостол Петро, Святий Юрій, Святий Ілля, Каїн, Авель*, *Адам і Єва.*

8. **Геортоніми:** *Різдво, Великдень, Спаса*, *Новий рік, Святвечір.*

9. **Зооніми:**

- **Назва ведмедя :** *Цар ломів*
- **Бовісоніми (ВН корів):** *Квітка, Квасолька.*
- **Кличка папуги:** *Робінзон.*
- **Кіноніми((ВН собак):** *Жулька, Діна, Барс.*
- **Кличка хом'яка:** *Пампух.*

- **Феліоніми:** *Ромашка, Сірко, Рудько, Чорнобілка, Фантик, Рудька, Пірат, Термінатор.*

10. **Хрононіми:** *Революція*.

Усього зафіксовано 111 найменувань, які належать до периферії онімного простору художнього твору.

2.2. Стилістичні функції власних назв

Власні назви можуть виконувати різні функції у художніх творах. Від простого називання до алюзії на персонажа іншого твору. Найчастіше в аналізованих творах трапляються антропоніми, оскільки ці оніми називають персонажів, містять особливе емоційне навантаження.

Літературно-художні антропоніми в художньому тексті виконують номінативну-диференційну, характеристичну, дейктичну, текстотвірну, емотивну та ін. функції.

Антропономінації вказують на національне походження персонажа. Наприклад, власні назви *Палажка, Ганна, Мирослава, Олена, Мар'яна, Василина, Люба, Стефа, Уляна, Павлусь, Панас, Филимон, , Онисько, Тихон, Гусейн, Іван, Михайло, Гнат, Данило, Володимир, Михайлик, Савка, Сергій, Артем, Омелько, Віктор, Григорій, Пилип, Максим Степан Судак, Петро Судак, Семен Непорадний, Остап Тріска, Андрій Недоля, Остап Швидкий, Максим Беркут, Захар Беркут, Митько Вояк, Петро Шевчик, Трохим Тимченко, Гаврило Шевко, Георгій Победоносець, Микола Гуменюк, Мстислав, Дем'ян, Панас, Ликерія, Явтух, Настя Василівна, Климко, Кирило, Валентин, Гордій, Ярема, Марійка, Орися, Ярина, Наталя, Семен Петрович, Софія, Тарас, Іванна, Ганна, Андрій, Надія, Дарка, Теодор, Орест, Роман, Олеся, Олена, Назар, Єва, Христина* вказують на українську національність персонажів; імена *Гусейн, Муйо, Мулла, , Батий, Чингісхан, Кайдан, Пета, Тугар* вказують на монголо-татарську; імена *Фрідріх, Клім, Петер* – на

німецьку; імена *Ібрагім*, *Мустафа-ага, Магомед, Девлет-гірей, Сулейман-ефенді* – на турецьку національність. Також в аналізованих творах є імена, які не характерні для українців: *Каріна, Александр, Клава, Нікіта.* На нашу думку, тут відчувається вплив російської мови. Усі ці літературно-художні антропоніми є національно-значущими характеристичними.

В аналізованих творах трапляються власні назви, які вжито у пестливо-здрібнілому значенні. Прикладом цього є такі імена: *Павлусь, Онисько, Михайлик, Климко, Ростик, Сашко, Яшка, Дмитрик, Костик, Славко, Ромчик, Данчик, Михась, Матвійко.* Такі антропоніми, з одного боку, виконують емотивну функцію, вказуючи та позитивне ставлення до іменованого; а з іншого, – характеристичну функцію, оскільки містять вказівку на вік персонажа, адже здебільшого демінутивними іменами називають дітей. Наприклад, у творі «Щоденник Ельфа» авторка пояснює, чому хлопчика називають Дмитрик: *«так його називали, тому що був малий».*

Зафіксовано також імена, які вжито в розмовній формі: *Онисько, Савка, Омелько, Гринь, Макс, Влад, Юра, Ірка, Віталік, Васька, Гриша.* Вони вказують на ставлення мовця до людини. Здебільшого, це ставлення хороше, адже майже всі антропоніми вжито не в згрубілому значенні. Тільки один онім *Ірка* вказує на негативне ставлення до дівчини. У творі «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» сказано: *«Та всі перерви підкидав хрущів до рюкзака – не Софійці* ***– противній Ірці Завадчук»****.* Антропонім виконує характеристичну функцію, показуючи прикрий характер дівчини. Функцію пейоративності підсилює апелятив «противна», який ніби зрісся з іменем Ірка як суцільна номінація для персонажа.

Проте найцікавішими виявилися характеристичні літературні антропоніми. Наприклад, одного з головних героїв твору «Захар Беркут» автор наділив номінацією *Тугар Вовк.* Це найменування поєднує в собі риси двох народів: українського та монгольського. Прізвище *Вовк* є українським, виконує

у творі характеристичну функцію, вказує на зовнішність *«…Був мужчина, як дуб. Плечистий, підсадкуватий, з грубим, чорним волоссям…».* Окрім зовнішності, цей номен може вказувати і на характер персонажа, бо він був войовничим, брав участь у битвах. Ім'я *Тугар* має тюркське походження *«від тугий – міцний, дужий, повний».* Автор у своєму творі об'єднав українське прізвище та ім'я тюркського походження, бо хотів показати двозначність Тугара Вовка. Цей персонаж не може визначитися, до якого табору йому потрібно пристати. Отже, це найменування в сукупності виконує характеристичну функцію.

Донькою Тугара Вовка була *Мирослава*. Ім'я *Мирослава* має слов'янське коріння, з'явилося ще в Київській Русі. Його значення *«прославлена миролюбністю»*. Це найменування виконує не тільки номінативну функцію, а й характеристичну. Мирослава закохана в Максима Беркута, а він був сином тухольського ватажка Захара Беркута. Дівчина несла «мир», була своєрідним місточком між Тугаром Вовком і Беркутами.

На боці добра були герої з прізвищем *Беркут*. Найменування, яке, окрім номінативної функції, виконує характеристичну. Прізвище *Беркут* утворене лексико-семантичним способом від іменника *беркут* у значенні *«великий хижий птах родини яструбових, який має те оперення»*. Автор наділив героїв таким прізвищем, аби показати їхню мужність і благородство.

У творі «Скарб» Олекси Стороженка є персонаж *Павло Лежень.* Прізвище головного героя характеризує іменованого. Утворене лексико-семантичним способом від іменника «лежень» у значенні «*той, хто не любить працювати, багато лежить, спить; ледар, нероба»*. Автор так описує свого героя: *«І на вечорниці йому йти не хотілося, і скарб шукати відмовився, бо звик лише їсти та спати. За це прозвали його Лежнем».*

Одним з головних героїв твору «Щоденник Ельфа» є *Тараса Салій,* з цікавим прізвиськом *Сало.* Антропонім має прозору мотиваційну основу та утворений усіченням прізвища Салій.

Вчителька Надія Несторівна з твору «Щоденник Ельфа» має прізвисько *Снігова королева.* Учні про неї відгукуються так: *«Надія Несторівна нависла наді мною, як Снігова королева».* Цей образ вперше використав Ганс Крістіан Андерсен у однойменній казці. Вона була беземоційною та холодною. Мабуть, такою ж була і вчителька, тому учні так її називали.

Костик і Марійка з твору «Агронавти» Степана Процюка мають прізвиська *Ромео і Джульєта.* Цих персонажів ми всі добре знаємо, славетна закохана пара, створена Вільямом Шекспіром. Автор твору запозичує ці образи у англійського письменника для того, щоб показати закоханість Кості і Марії. Антропонім виконує текстотвірну, алюзійну та характеристичну функції. Окрім того, ці прізвиська викликають у нас певні асоціації, і ще не читаючи твір, ми знаємо, про що саме буде йти мова.

Велика кількість антропонімів є соціально-значущими, тобто такими, що вказують на соціальний стан: *панотець Амвросій, дяк Єрмолай, горошковоз Терентій, Славко- гармоніст, доктор Ватсон.*

Особливими є антропоніми, які, окрім своєї головної номінативної функції, виконують хронотопічну, тобто вказують на певний проміжок часу. Таку функцію антропонімів увиразнює апелятив, вжитий поруч. Наприклад, власні назви: *Мустафа-ага, Девлет-гірей, Сулейман-ефенді, князь Данило, Бурунда-бегадир, князь Мстислав, гетьман Скоропадський,* вказують на хронотоп і переносять нас у часи минувшини.

У творах вжито імена реальних осіб – психолога *Карла Юнга*, гетьмана *Мазепи*, композитора *Штрауса,* письменників *Шевченка та Гоголя,* науковця *Мічіо Кайку,* письменників *Марка Леві* та *Конана Дойла,* співака *Вакарчука,*

письменниць *Богдану Матіяш* та *Жорж Санд*, а також композиторів *Бетховена* та *Шопена,* які надають певної асоціативності.

Одними з найуживаніших власних назв у художніх текстах є **топоніми.**

У творах для дітей та юнацтва вживаються різні географічні об'єкти. Такі ойконіми (астіоніми і комоніми), як *Запоріжжя, Крим, Польща, Царгород, Перекоп, Коджамбак, Бахчисарай, Київ, Навгород, Псков, Судомир, Канів, Переяслав, Санкт-Петербург, Лейпціг, Спасівка, Тухля, Корчин, Тустань, Синевідсько, Пліснесько, Літин, Кусиківці, Літинка, Майдани, Слов'янськ, москва, Рим, Париж, Львів, Лондон, Ялта, Карань, Душанбе, Вишнеполе, Половинчик, Старомихайлівка, Кацепетівка, Славське, Лавочне* виконують зображальну, характеристичну й текстотвірну функцій. Ці власні назви пов'язані з головними героями та їхніми пригодами. Такі ж функції у творі виконують хороніми, оскільки вказують на місця проживання та подорожі. Наприклад, *Анатолія, Задніпрящина, Україна, Польща, Крим, Африка, Туреччина, Тухольщина, Галич, Русь, Волощина, Південь, Франція, Ільцовщина, Херсонщина, Королевщина, Поділля, Південна Америка, Нова Гвінея, Середня Азія.*

Хороніми *Русь, Волощина, Королевщина, Червона Русь, Тухольщина, Галич, Задніпрянщина, Поділля* сприяють реалістичному відтворенню подій минулого.

Окрім реальних назв, в аналізованих творах наявні вигадані топоніми, наприклад: *Кривих Колін, край Казки.* Ці назви виконують текстотвірну та міфологізувальну (за класифікацією Лампінга) функції. В уяві читача виринають нереальні міста та регіони.

Досить оригінальними є мікротопоніми, найчастіше вони трапляються у творі «Захар Беркут». Прикладом цього є такі власні назви: *Свиридова могила, Медведяче леговище, Тухольські пасемці, Запала долина, Степова Азія, Беркутове житло, Якимівська загорожа, Дідицтво Арпада, Стрийська*

долина, Тухольський шлях. Мікротопоназви є додатковим засобом відображення світогляду персонажів, їхнього побуту, тому нерідко спостерігаємо поєднання кількох стилістичних функцій в одному мікротопонімі.

Мікротопонім *Ясна поляна* виконує номінативну та символічну функції. Сам автор так описує це місце: *«…і дорога до «Ясної поляни» ніколи не заростала, вічний вогонь серед поляни ніколи не вгасав – відти й назва її – «Ясна поляна».* На Ясній поляні збиралися найсвітліші з-поміж тухольців розуми для ухвалення різних важливих рішень, а також тут покланялися сонцю як джерелу усього живого.

Оригінальним є мікротопонім *Сторож*, який наділений символічним значенням. З одного боку, це просто камінь, але тухольці наділяли його людськими якостями і вважали оберегом. Образ Сторожа-велетня у творі має велике психологічне навантаження. Він проходить наскрізною ниткою крізь увесь твір, уособлюючи силу, мужність і відважність тухольців. «Символ Сторожа є тим оберегом, який відлякує негативну енергію нападників. Для більшого емоційного впливу автор увів у твір легенду про Сторожа, яка є літературним домислом, оскільки, як зауважив фольклорист В. Сокіл, такої легенди серед мешканців Тухлі не виявлено.

Звичайно, що не тільки у творі «Захар Беркут» є мікротопоніми. Цікавою назвою є *Олексівське болото.* У творі не сказано, чому саме така назва. Мабуть, це була земля Олекси, і на тому місці утворилось болото, тому так і назвали, але це тільки домисли. У творі ця назва виконує інформативну функцію.

Також викликає зацікавлення мікротопонім *Відьмин ставок* та комонім *Половинчик.* Аналізуємо їх разом, бо мають однакове тлумачення. Герої твору так пояснюють, чому саме така назва: *«Бо в нашому селі кожна друга молодиця — відьма! — відповів з моторошною певністю. — Чого село зветься Половинчиком? Бо половина тутешнього жіноцтва з нечистою силою*

знається!». Антропонім виконує у творі характеристичну та символічну функції.

Якщо говорити про символічну функцію, то яскравим прикладом є мікротопонім *Перуновий бір.* Перун – це один з найдавніших слов'янських богів, покровитель грози. Якщо пригадати історію, то він був верховним богом усієї Київської Русі за часів Ігоря, Святослава та Володимира Великого. Язичники молилися цьому Богу так само, як і люди в художньому творі «Хто зважиться – вогняним наречеться». Окрім символічної функції, топонім виконує й алюзійну, оскільки повертає нас у часи Київської Русі.

Меншу кількість у творах становлять гідроніми, космоніми, хрематоніми, теоніми, зооніми, хрононіми.

Зафіксовано 10 гідронімів (*Самара, Дін, Стрий, Опір, Калка, Дністер, Сян, Волга, Дунай, Дніпро)*. Усі вони є реальними, з прозорою семантикою. Виконують номінативну функцію, адже є назвами річок.

Наприклад, назва Дністер виконує локалізаційну та номінативну функції.

Проте гідронім *Опір*, окрім номінативної функції, може виконувати символічну та апелятивну. Утворений лексико-семантичним способом від іменника *«опір»* у значенні *«здатність протистояти, протидіяти кому-, чому-небудь, боротися,змагатися з кимсь, чимсь*». Назва річки закликає тухольців чинити опір завойовникам. Отже, бачимо, що автор, уводячи власну назву *Опір* у канву художнього твору, відновлює її доонімну семантику, нашаровуючи на онім додаткові конотації.

Урбаноніми *вулиця Малофонтанна, Високий замок* виконують номінативну та локалізаційну функції. Вказують на місце перебігу подій у певному творі.

У проаналізованих творах виявлено декілька видів зоонімів: назви ведмедів, бовісоніми, назви папуги, кіноніми, назви хом'яків, феліоніми.

Клички *Сірко, Рудько, Чорнобілка, Рудька* виконують номінативну та характеристичну функції. Вказують на забарвлення кожної тварини. *Пампух (кличка хом'яка)* також виконує характеристичну функцію, але вказує на фізичну особливість тварини.

Зооніми *Квітка, Квасолька, Жулька, Діна, Барс* виконують суто номінативну функцію. *Квітка* та *Квасолька* називають корів, а *Діна* та *Барс* – собак.

Цікавим є зоонім *Робінзон*, який позначає кличку папуги. Ім'я *Робінзон* дав своєму головному герою Даніель Дефо в однойменному романі «Робінзон Крузо». Може бути декілька тлумачень, чому саме така власна назва. Можливо, дитина захоплювалась історіями про Робінзона Крузо, тому вирішила так назвати. Але найбільш ймовірно те, що птах був настільки самостійним і допитливим, що нагадав головного героя роману. Антропонім виконує у творі номінативну та характеристичну функції.

Агіонімів зафіксовано невелику кількість, автори творів використовують їх для відтворення традицій певного народу. Наприклад, *Свята Покрова, Господь, Юда, Христос, Богородиця, Іван Предтеча, Апостол Павло , Апостол Петро, Святий Юрій, Святий Ілля, Каїн, Авель Адам і Єва* відтворюють віросповідання та традиції християнського світу; *Аллах* відтворює традиції мусульманського світу. Варто зауважити, що автори використовують, як осіб Старого Заповіту так і Нового.

Набагато менше – теонімів. Серед них є один християнський Бог – *Господь,* а також один мусульманський – *Аллах. Морана, Купайло, Дажбог, Світовид, Перун, Волос Амур* свідчать про язичницькі вірування. Автори вводять теоніми в канву художнього твору, щоб передати світогляд персонажів.

Цікавим різновидом онімів є космоніми. Загалом їх не так багато, якщо порівняти з антропонімами та топонімами, але їх найменування є цікавими. У

творах фіксуємо як реальні назви *(Віз, Місяць, Стрілець, Чумацький шлях, Венера, Юпітер, Меркурій, Уран),* так і вигадані *(Планета Квітів, Планета Вогняних Вихорів).* Реальні назви виконують текстотвірну та номінативну функції. Вигадані космоніми теж виконують номінативну функцію, допомагають читачам поринути в нереальний світ казки, чого не можуть зробити реальні назви.

Бібліоніми, гемероніми, артионіми та хрононіми виконують номінативну, алюзійну та текстотвірну функції. Найбільшу групу становлять саме бібліоніми *(«Задніпровська відьма, або Чорний ворон і закривавлена рука», «Три дами й чирвовий валет», «Пригоди Робінзона Круза», «Три торби реготу», «Пригоди Тома Сойєра», «Тарас Бульба», «Сатана в бочці», «Мартин Боруля», «Думи про козака Голоту», «Попелюшка», «Три мушкетера», «Людина-амфібія»), які* вони додають творам певної реалістичності. Також велика за чисельністю є група артионімів (*Лада (вівтар), Діда (вівтар), «Віденський вальс» (вид танцю), «Океан Ельзи» (назва музичної групи), Ейфелева вежа, «Скорпіонс» (назва музичної групи), «Матриця» (назва фільму)),* які також слугують для відтворення реального світу у художніх творах.

За допомогою таких онімних одиниць автори надають творам реалістичності; такі власні назви також слугують додатковим засобом характеристики персонажів.

Отже, власні назви– це не просто слово, а потужний інструмент у руках письменника. Оніми у творах для дітей та юнацтва вжиті невипадково. Вони «працюють» на створення художнього цілого, є додатковим засобом характеристики персонажа, сприяють створенню реалістичного тла твору

РОЗДІЛ 3

ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ ОНІМІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Новизна цього дослідження полягає в тому, що онімія як об'єкт лінгводидактики ще не була досліджена. Власні назви є невід'ємною складовою вивчення на уроках української мови та літератури. На уроках літератури ми можемо побачити їх у художніх творах, а на українській мові – у текстах, вправах, тестах.

Крім того, що власні назви є ілюстративним матеріалом до окремих правил або просто трапляються в контексті, у підручниках наявні завдання, які вимагають проведення ономастичних мікродосліджень, тобто з'ясування етимології, значення, способу утворення певних власних назв.

На жаль, вчителі не приділяють належної уваги вивченню власних назв, а цей пласт лексики є надзвичайно цікавим.

При вивченні питань ономастики реалізується принцип персоналізації, тобто максимального залучення на уроках мови особистості дитини, її

біографічного та мовленнєвого досвіду. Такі уроки розвивають спостережливість, допитливість школярів, зацікавлення своїм родоводом, історією рідного краю. Учитель може ще на початку навчального року дати учням завдання, спрямовані на дослідження онімного матеріалу. Завдання з ономастики також сприяють засвоєнню теоретичних положень таких розділів мовознавства, як «Морфеміка» та «Словотвір», удосконаленню орфографічних умінь та навичок. З цією метою учням можна запропонувати наступні завдання: виконати морфемний чи словотвірний аналіз слів – власних назв; утворити похідні прикметники від іменників власних назв та ін.

Важливими є питання: чому учні повинні вивчати оніми, де вони можуть застосувати ці знання, як і коли педагоги можуть зацікавити школярів вивчати власні назви.

Чому учні повинні вивчати оніми?

1) вивчення онімів розширює словниковий запас учнів, що допоможе їм краще висловлювати свої думки;

2) розвивається літературна грамотність, знання онімів допоможуть учасникам освітнього процесу краще розуміти текст; з'ясувати, чому автор вживає ту чи іншу власну назву;

Де учні зможуть застосувати ці знання?

1) знання з літературно-художньої ономастики допомагає краще розуміти літературні твори та аналізувати їх;

2) учні можуть створювати власні літературні твори, використовуючи різні типи онімів;

3) вивчення власних назв допоможе семикласникам грамотніше будувати свої висловлювання.

Важливим є формування компетентностей на уроках української мови та літератури, з-поміж яких основними є: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними

мовами, математична компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, навчання впродовж життя, громадянські та соціальні компетентності, культурна компетентність, підприємливість і фінансова грамотність.

Всі ці компетентності можна поєднати з вивченням власних назв у школі:

1. ***Вільне володіння державною мовою:*** використовувати оніми у власних текстах для опису людей (місць та подій);
2. ***Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами:*** на уроках порівнювати власні назви різних регіонів, які імена, прізвища побутують у певній країні; визначати національно значущі власні назви, групувати оніми за походженням тощо.
3. ***Математична компетентність:*** створювати таблиці й підраховувати, скільки онімів використано у творі;
4. ***Компетентності у галузі природничих наук:*** використовувати оніми для створення природничих проєктів або ж для написання творів на цю тематику;
5. ***Технічні та технологічні компетентності та інноваційність:*** застосовувати різні додатки для вивчення онімів (learningApps.org, wordwall.net, гугл-форми та інші);
6. ***Екологічна компетентність:*** використовувати оніми для опису екологічних проблем і їхнього вирішення;
7. ***Інформаційно-комунікаційна компетентність:*** навчити учнів шукати інформацію про оніми в Інтернеті та інших джерелах;
8. ***Навчання впродовж життя:*** розвивати вміння школярів самостійно вивчати оніми;

9. ***Громадянські та соціальні компетентності:*** використовувати власні назви при проведенні виховних заходів;
10. ***Культурна компетентність:*** вивчення художніх творів і виокремлення з них онімів. Можна також досліджувати, як часто письменники використовують власні назви в заголовках.
11. ***Підприємливість і фінансова грамотність:*** запропонувати учням створити назву власної фірми, використовуючи літературно-художні оніми.

Найважливішими питаннями є: як вчителі можуть зацікавити учнів вивчати оніми і коли варто застосовувати ці знання? Вивчення онімів можна зробити цікавим, використовуючи різні методи: як традиційні (вправи, лекції), так й інтерактивні (презентації, тести в гугл-формі, ігри). Важливо показувати учням, як можна застосовувати їх у повсякденному житті; пояснити, як оніми впливають на створення художнього цілого, характеристику персонажів.

У доборі методів слід керуватися висновками вчених про те, що «найбільший особистісно-розвивальний ефект під час навчання мають проблемні ситуації, світоглядні парадокси, ситуації подолання буденності, пізнавальні завдання, дидактичні ігри, завдання з життєво-практичним змістом, висування гіпотез, рефлексія логіки викладу, конструювання прикладів тощо».

Літературно-художня ономастика цікава тим, що перебуває на межі мови та літератури. Можна створювати бінарні уроки, об’єднавши ці два предмети. Наприклад, під час вивчення твору «Захар Беркут» окремий урок приділити власним назвам. Поставити перед собою такі мовні питання: Чому саме ця власна назва використана у творі? Якою вона є за структурою? Які типи онімів використані у творі? Питаннями з літератури можуть бути такі: Чи характеризує власна назва персонажа? Яку функцію вона виконує у творі? Чи впливають оніми на прочитання художнього твору? Також під час вивчення

теми «Велика літера», можна запропонувати учням знайти в художніх творах слова, які пишуть з великої літери і покласифікувати їх відповідно до різновидів онімів. Наприклад, взяти за основу твір Андрія Чайковського «За сестрою». Антропонімами у цьому творі будуть такі власні назви, як: Степан, Ганна, Павлусь…. Топонімами такі назви: Запоріжжя, Спасівка, Україна, Дніпро…За такою моделлю можна проаналізувати всі власні назви.

Окрім об’єднаних уроків з мови та літератури, можна провести бінарний урок з української мови та географії/історії. Наприклад, під час вивчення твору «Захар Беркут» вчитель географії може розповісти про особливості рельєфу Тухольщини, показати на карті реальні географічні назви, зробити порівняльну характеристику опису Тухольщини в повісті «Захар Беркут» та в географічних картах. Це може бути урок-мандрівка, урок-перегляд відеоролика про Тухлю тощо. Можна запропонувати учням створити проєкт. Вони створюють карту маршруту, по якій рухається герой твору, відмічаючи на ній всі згадані географічні об'єкти. Школярі повинні дослідити кожен з цих об'єктів, з'ясовуючи їхнє значення для сюжету твору та для самого автора. Якщо говорити про бінарний урок з української літератури та історії України, то вчитель-історик може розповісти про монголо-татарську навалу, особливості побуту, звичаїв, вірувань. Цікавим буде порівняння художнього твору з історичними джерелами.

Інтегрованим може бути урок з української літератури та живопису (малювання). Наприклад, під час вивчення художніх творів можна показувати учням ілюстрації до певних фрагментів. Це допоможе школярам поринути в той час і зрозуміти, чому автор зобразив героїв саме так, чому такі імена мають персонажі.

Ще одним типом бінарного уроку може бути поєднання української літератури й музики. Композитори використовують у своїх піснях багато власних назв. Наприклад, в уривку з пісні «Черемшина»: «…ось і вечір вівці

біля броду, з Черемоша п’ють холодну воду…», використовується онім Черемош. Учні повинні виокремити його з пісні і проаналізувати за предметом номінації та структурою.

Як уже було вище сказано, педагоги приділяють мало часу вивченню власних назв і не звертають особливої уваги на них під час аналізу художніх творів. Щоб краще пояснити учням цю тему, можна створити «Анкету власних назв», яку учасники освітнього процесу могли б заповнювати на уроках. Водночас варто вивчати різновиди онімів і функції, які вони можуть виконувати. Вона складатиметься з питань, які допоможуть учням і вчителям.

«Анкета власних назв»

1. Власна назва
2. Різновид власної назви
3. Чим вона мотивована?
4. Яку роль відіграють ці власні назви у творі? (як вони впливають на сюжет, характеристику персонажів, опис світу, емоційний вплив на читача?)
5. Яку функцію виконують у творі?
6. Які асоціації, емоцій, спогади виникають в уяві читача?
7. Якою власна назва є за структурою? (однослівна, двослівна, трислівна)
8. Чи є повторення звуків або слів у власній назві?
9. Чи можна власну назву замінити іншою?

Таку анкету можна використовувати для антропонімів, топонімів, гідронімів та інших різновидів власних назв (Додаток №1).

Окрім цієї анкети, можна запропонувати школярам скласти невеличкий словник онімів твору. Тоді вони уважніше читатимуть художній твір і звертатимуть увагу на всі власні назви.

Наприклад, словник власних назв твору «Гуси – лебеді летять»:

1. Антропоніми: *Іван, Микола Бульба, Михайло, Себастіян, Гнат, Ликерія, Володимир, Петро Шевчик* та інші.

2. Топоніми: *Літин, Ведмежа долина, Карпати, Королевщина, Летичівський ліс, Поділля* та інші.

3. Гідроніми: *Дунай*.

4. Теоніми та агіоніми (назви богів, імена святих): *Апостол Петро, Апостол Павло, Святий Юрій, Святий Ілля* та інші.

Також на уроках української літератури учням можна запропонувати такі завдання:

1.З'ясуйте географічне розташування Тухлі, Верховини, Чорногори, їхнє значення в житті гуцулів. Знайдіть цитати, які описують ці місцевості чи відіграють вони особливу роль у творенні образів.

2. Визначіть, як імена героїв відображають їхні соціальні ролі та психологічні особливості.

3. Напишіть невеличкі твори, як змінились б життя головних героїв, якби їхні імена були зовсім іншими. Чи змінився б зміст твору?

4. Створіть комікс на основі одного з вивчених творів (будь-якого на вибір), приділіть особливу увагу відображенню антропонімів і топонімів.

5. Порівняйте власні назви з різних творів, наприклад, з твору «За сестрою» та «Скарб». Виявіть спільні та відмінні риси. Порівняйте, яких різновидів у кожному творі більше.

6. Створіть власну уявну історію, використовуючи оніми.

7. Знайдіть правильну пару. Вчитель роздає учням картки з різними частинами власних назв (наприклад, Азовське і море) і вони повинні знайти правильні відповіді.

Одним із завдань для учнів 7 класу може бути відгадування кросворду. Адже у цьому віці діти люблять щось розгадувати.

Можна створити ось такий кросворд

Г	Е	Р	О	Й						
Ф	Р	А	Н	К	О					
			І	Д	Е	Я				
			М	И	Р	О	С	Л	А	В	А
Л	І	Р	И	К	А					

Питання до кросворду

1. Як називається головна особа твору?
2. Хто автор твору «Захар Беркут»?
3. «Головна думка, що служить узагальненим вираженням змісту всього твору й містить у собі оцінку зображених у ньому життєвих явищ» - це?
4. Як називається головна героїня твору «Захар Беркут», донька Тугара Вовка?
5. Існує 3 роди літератури: епос, драма і …?

На нашу думку, цікавим для школярів буде створення мініпроєктів. Наприклад, можна запропонувати учням створити проєкт «Різновиди власних назв». Школярі можуть обрати будь-яку тему, яка б припала їм до душі.

Етапи роботи над проектом:

1. ***Формування груп:*** Клас ділиться на кілька груп по 4-5 учнів.
2. ***Визначення теми:*** Кожна група обирає певний вид власних назв, який вони будуть детально розглядати (антропоніми, топоніми, гідроніми, зооніми, астіоніми, хрематоніми та ін.).
3. ***Збір матеріалу****:* Учні повинні обрати групу онімів та знайти приклади. Власні назви можна знайти в художніх творах, інтернеті, підручниках.
4. ***Створення презентацій:*** Семикласники готують презентацію, яка містить яскраві малюнки, цікаві факти та вправи на закріплення матеріалу. Для кращої подачі матеріалу можна розробити інтерактивні ігри, картки із завданнями тощо.
5. ***Презентація проекту:*** Кожна група презентує свою роботу перед класом.
6. ***Обговорення та доповнення:*** Після презентації відбувається обговорення, під час якого учні можуть відповідати на питання і розповідати ще якісь цікавинки.

Одним із завдань дослідження власних назв є **«Створення генеалогічного дерева»**. У творах майже завжди зустрічаються сім'ї, рідко буває, що головний герой тільки один. Можна взяти сім'ю Судаків з твору Андрія Чайковського «За сестрою» і створити їхнє генеалогічне дерево.

На уроках української мови та літератури потрібно використовувати різні інтерактивні методи. Вивчення онімів також можна з ними поєднати.

Цікавим буде така форма проведення уроку з української літератури, як **«Детектив».** Метою такого заняття є розвинути логічне мислення учнів, закріпити знання про власні назви. Вчитель загадує певного літературного героя або твір і називає власні назви, пов'язані з цим. Учні пригадують різновиди власних назв і актуалізують знання про твір. Наприклад, вчитель загадує Максима Беркута. Для того, щоб школярі змогли правильно відповісти, звучать такі слова: Тухля, Сторож, Мирослава, Беркут.

Цікавим типом уроку також може стати «**Літературний пазл».** Метою такого уроку є навчити учнів знаходити і розпізнавати власні назви з-поміж інших слів, а також вміти класифікувати їх за різновидами. Вчитель роздруковує учням текст твору, в якому пропущені власні назви. Окремо роздає різні власні назви, а учні повинні з усіх онімів обрати правильні. Наприклад, ось такий уривок з твору «За сестрою» Андрія Чайковського *: «В … жив славний козацький рід … . І, що остались живими, багатіли на ціле село і з того були в усіх у великій пошані. Рідня … у той час складалася з старого діда … — яких 70 років, його сина … , жінки … , двох синів … й … та дочки … »*. Також учні отримують картки з такими онімами: Спасівка, Судаки, Андрій, Степан, Петро, Павло, Ганна, Максим, Захар, Павлусь, Маруся, Мирослава і іншими.

Оскільки учням 7 класу від 12 до 13 років то для них цікавим буде проведення літературного квесту **«Мандрівка світом власних назв».** Метою такого уроку буде поглибити знання учнів про власні назви у літературних творах, формувати навички командної роботи. Вчитель розділяє клас на дві команди (можна і більше, якщо в класі багато дітей). Кожна команда отримує карту з маршрутом, на якій позначено декілька станцій.

Хід квесту:

1.Перша локація «Карта топонімів».

На карті України позначено декілька місць, згаданих в літературних творах. Наприклад, позначене місце на карті село Тухля. Який твір пов’язаний з цим селом? (відповідь – «Захар Беркут» Івана Франка).

2.Друга локація «Галерея таємничих імен»

На мультидошці з’являються портрети відомих письменників. Команди повинні назвати, хто саме зображений на екрані, зазначаючи також назву твору. Наприклад, зображено портрет Григора Тютюнника – і школярі повинні назвати його твір «Климко».

3.Третя локація «Печера загадок»

Після проходження двох локацій, учні переходять на передостанній етап. Тут їм потрібно відгадати загадки про літературних героїв. Наприклад, вчитель пропонує учням таку загадку «Про якого головного героя письменник написав : *«І на вечорниці йому йти не хотілося, і скарб шукати відмовився, бо звик лише їсти та спати. За це прозвали його …»»* (відповідь – Лежнем).

4. Четверта локація «Скриня скарбів»

Велика скриня прикрашена картинками з різних літературних творів. У ній учасники знаходять призи пов’язані з власними назвами. Наприклад, закладки для книжок з іменами головних героїв або ж блокноти з зображенням українських письменників.

Щоб зацікавити учнів, потрібно використовувати різні електронні джерела. Наприклад, запропонувати учням створити асоціативний кущ в електронному форматі: «Які асоціації у вас викликають певні персонажі?» (електронне посилання 1 в додатку №1).

Також можна створити гугл-форму, у якій учні повинні будуть виділити в тексті власну назву і вказати її тип (електронне посилання 2 в додатку №1).

На нашу думку, можна запропонувати учням розгадувати ребуси, а також спробувати самим їх створювати. Це розвиватиме у школярів критичне мислення і логіку. Створення ребусів стимулює учнів шукати нестандартні асоціації та оригінальні способи зображення слів і понять. Наприклад, вчитель зашифровує у ребусі назву твору Олекси Стороженка «Скарб» (інші приклади в додатку 3).

Ребуси роблять навчальний процес цікавішим та захопливішим, що підвищує мотивацію учнів до вивчення української мови та літератури. Обговорення створених ребусів у класі допомагає учням формулювати свої думки, аргументувати свою точку зору та слухати інших.

За допомогою додатку LearningApps.org можна створити інтерактивні вправи для дітей:

1. «Пошуковець» – семикласники повинні знайти зашифровані функції онімів (ел.посилання 3 в додатку №1);

2. «Різновиди онімів» – є певний перелік власних назв, і учні повинні визначити, до якого різновиду вони належать (ел. посилання змінити 4 в додатку №1).

Окрім LearningApps.org, можна створювати завдання і на інших платформах. Однією з таких є Wordwall.

1.«Несподіване питання» - на мультидошці з’являється колесо фортуни. Школярі підходять до дошки і натискають на знак «крутити» і стрілка зупиняється на певному питанні. Учні повинні на нього відповісти. (ел. посилання 5 в додатку №1).

Щоб заохотити учнів до вивчення власних назв, можна запропонувати їм створити інтерактивні аркуші у програмі Padlet. У них потрібно зазначити:

1. Що таке власні назви?
2. Які функції виконують?
3. Які різновиди онімів існують?
4. Наведіть приклади власних назв.
5. Створіть декілька вправ зв’язаних з власними назвами.

Звичайно, вчитель повинен створити свій аркуш, щоб показати учням, як це потрібно виконувати. У ньому треба зазначити тему, мету, теоретичний матеріал, цікаві відео, пов’язані з власними назвами і, звичайно, декілька вправ для кращого розуміння й узагальнення. (ел. посилання 6 у додатку №1).

Усе це можна застосовувати на уроках української мови та літератури або ж давати учням на домашнє завдання. Вивчати оніми можна і в позаурочний час. Наприклад, на виховній годині «Творчість письменників рідного краю» застосувати вивчення власних назв. Якщо в місті чи селі є письменники, можна читати їхні твори, шукати й аналізувати найдені власні назви, порівнювати із реальним ономастиконом.

Отже, використання власних назв на уроках української мови та літератури є ефективним інструментом для поглиблення знань учнів про світ, розвитку їхньої свідомості та творчих здібностей. Запропоновані вправи та завдання можна використовувати у процесі навчання на уроках української мови та літератури.

ВИСНОВКИ

Ономастичні дослідження є надзвичайно важливим елементом розвитку мовознавства. Основним є аспект вивчення власних назв у закладах загальної середньої освіти. Вчителі не достатньо уваги приділяють вивченню онімів у школі, але ця магістерська робота дасть поштовх до змін.

У першому розділі було розглянуто теоретичні засади вивчення онімної лексики, а саме: історію формування та становлення літературно-художньої ономастики, методологію її дослідження, стилістичні ознаки онімів, роль Івана Франка у формуванні української антропонімії, а також методи викладання власних назв у закладах загальної середньої освіти.

У другому розділі досліджено структурно-стилістичні особливості літературно-художніх онімів. Усього було зафіксовано 468 одиниць. Найбільшу кількість серед них становлять **антропоніми –** 239 мовних одиниць. Однослівні моделі становлять 147 одиниць, з них: жіночих імен – 50 *(Палажка, Мирослава, Стефа, Орися, Софія, Ганя*), чоловічих імен – 69 *(Панас, Гива, Володимир, Григорій, Ярема, Пилип)*; 12 прізвищ *(Пілсудський, Шевченко, Міщенко, Мазепа, Вакарчук, Шопен),* 4 патроніми *(Ярославна, Попович, Кіндратович, Карпович);* 12 прізвиськ *(Бочониха, Пустельник, Лев, Сало, Гантелька, Ботанік).* Двослівна модель налічує 91 одиницю, з яких: утворених за моделлю «ім’я+прізвище (прізвищева назва)» – 32 *(Степан Судак, Гаврило Шевко, Микола Гуменюк, Андрій Недоля, Остап Тріска, Горпина Семениха);* «ім’я+прізвисько» – 3 *(Павло Лежень, Микола Бульба, Антон Недоламаний);* «прізвиська (з двох слів)» – 2 (Струнка веселка, Снігова королева); «ім’я+по батькові (чоловічі)» – 5 *(Панас Дем’янович, Семен Петрович, Максим Іванович, Василь Іванович, Володимир Петрович)*; «ім’я+по батькові (жіночі)» - 12 *(Настя Василівна, Ліда Василівна, Марта Іванівна, Стефанія Теодорівна, Надія Несторівна, Ніна Матвіївна)*; «подвійні імена» -

1 *(Анна – Марія);* антропонім з апелятивом, що позначає: 1) родинні стосунки – 22 *(дід Андрій, дід Панас, дід Дем'ян, вуйко Роман, тітка Юля, дядько Семен);* 2) професії – 5 *(панотець Амвросій, дяк Єрмолай, горошковоз Терентій, Славко-гармонічт, доктор Ватсон)*; 3) вік – 1 *(старець Акинтій),* 4) звання і титули – 7 *(Мустафа-ага, Сулейман-ефенді, князь Мстислав, гетьман Скоропадський, князь Данило, Девлет-гірей);* 5) людські якості – 1 (*дерилюд Митрофаненко)*; 6) позначення звертання – 1 *(пані Стефа).* Трислівна модель налічує 1 антропонім з апелятивом, що позначає людську якість *(пустомолот Юхрим Бабенко).*

Друге місце за кількістю посідають **топоніми** – 118 одиниць. Однослівні моделі становлять – 81 одиниць, з них: 39 ойконімів (астіонімів – 23 *(Запоріжжя, Новгород, Канів, Рим, Париж, Львів*), комонімів – 16 *(Корчин, Синевідсько, Тустань, Славське, Лавочне, Майдани)*; 3 мікротопоніми *(Зелемень, Бескид, Сторож),* 39 хоронімів з них: назви материків – 2 (*Африка, Антарктида)*, назви країн – 8 *(Україна, Польща, Італія, Франція, Туреччина, Португалія)*, назви регіонів – 15 *(Анатолія, Тухольщина, Сибір, Сулимівщина, Магадан, Крим);* 4 ороніми *(Карпати, Явірник, Анди, Гімалії);* гідроніми – 10 *(Самара, Калка, Дністер, Дунай, Дніпро, Опір).* Двослівні моделі становлять – 36 одиниць, з них: 23 мікротопоніми *(Свиридова могила, Тухольська дорога, Ясна поляна, Ведмежа долина, Холерний яр, Відьмин ставок, Чортова долина)*, 1 оронім *(Афонська гора);* 11 хоронімів *(Червона Русь, Соловецькі острови, Нова Гвінея, Середня Азія, Південна Америка, Нова Зеландія);* 1 ойконім *(Кривих Колін);* 3 топоніми з апелятивом *(Земля Семигородська, Земля Моравська, Дім Арпадів).* Також є 1 чотирислівний мікротопонім *(через Бескид на угри).*

Окрім антропонімів і топонімів, в аналізованих творах є такі типи власних назв: 13 космонімів *(Віз, Місяць, Меркурій, Уран, Планета Вогняних Вихорів, Юпітер)*; 44 хрематоніми *(Лада, «Три торби реготу», «Тарас*

Бульба», «Космографія», «Віденський вальс», «Матриця»); 11 теонімів *(Морана, Купайло, Дажбог, Світовид, Перун, Волос); 6 міфонімів (Геракл, Мадея, Аріанда, Медуза Горгона, Мінотавр, баба Яга); 12 агіонімів (Свята Покрова, Святий Юрій, Юда, Авель, Іван Предтеча, Святий Ілля); 16 зоонімів (Цар ломів, Рудько, Сірко, Жулька, Чорнобілка, Термінатор); 1 хороніми (Революція); 5 геортонімів (Різдво, Великдень, Спаса, Новий рік, Святвечір).*

Проаналізовано, які функції можуть виконувати власні назви у творах.

Зазвичай антропоніми виконують текстотвірну, номінативну та характеристичну функції. Наприклад, у творі «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» сказано: *«Та всі перерви підкидав хрущів до рюкзака – не Софійці – противній Ірці Завадчук».* Антропонім виконує характеристичну функцію, показуючи прикрий характер дівчини.

Топоніми виконують текстотвірну, зображальну та номінативну функції. Інколи трапляються назви, які у своїй основі мають символ. Прикладом є мікротопонім *Сторож.* Він наділений символічним значенням. З одного боку, це просто камінь, але тухольці наділяли його людськими якостями і вважали оберегом. Образ Сторожа-велетня у творі має велике психологічне навантаження. Він проходить наскрізною ниткою крізь увесь твір, уособлюючи силу, мужність і відважність тухольців.

Зооніми, агіоніми, теоніми, космоніми, бібліоніми, гемероніми, артіоніми - номінативну та текстотвірну функції. Інколи трапляються приклади, що власні назви можуть виконувати алюзійну та характеристичну функції.

У третьому практичному розділі проаналізовано, як можна поєднати 11 компетентностей НУШ з вивчення онімної лексики. Досліджено, як знання з ономастики можна застосувати взакладах загальної середньої освіти. Учителі можуть використовувати «Анкету власних назв», яка допоможе учням краще зрозуміти, що таке онім і як правильно його аналізувати. Укладання словника

допоможе семикласникам виділяти оніми з текстів і розподіляти їх за різновидами. Описано можливість проведення бінарних уроків (українська мова + українська література; українська література + географія; українська література + історія та інші). Вони допоможуть учням краще зрозуміти художній твір. Окрім цього, запропоновано проведення різних проєктів й інтерактивних вправ («Детектив», «Літературний пазл», «Мандрівка світом власних назв»), створення генеалогічного дерева та різнотипних кросвордів.

Для наочності подано ігри й тести в гугл-формах, аби учням було цікавіше вивчати власні назви. За допомогою додатку LearningApps.org створено інтерактивні вправи для дітей: «Пошуковець», «Різновиди онімів». Окрім LearningApps.org, у програмі Wordwall розроблено «Несподіване питання». Створено інтерактивний аркуш у Padlet. Також зазначено, що потрібно там подати (тему, мету, теоретичний матеріал, цікаві відео, пов'язані з власними назвами, декілька вправ).

Окрім застосування власних назв на уроках, запропоновано можливість вивчення онімів у позаурочний час, а саме на виховних годинах.

Отже, літературно-художня онімія творів для учнів 7 класу є неповторною та промовистою. Автори використовують власні назви, аби зацікавити читачів, створити певний колорит художнього твору. Використання власних назв на уроках української мови та літератури є ефективним інструментом для поглиблення знань учнів. У середній школі можна вивчати онімну лексику цікаво й легко, застосовуючи різні методи і прийоми.

Список використаної літератури

1. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії: Ужгород, 2002. С. 9– 10.
2. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX – XX ст. : Ужгород, 1995. С.59-64.
3. Бучко Д. Іван Франко – основоположник української антропоніміки. *Матеріали Міжнародного наукового конгресу присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка*, м. Львів, 2006. Т.2.
4. Вегеш А. Українська літературно-художня ономастика: методичний посібник для студентів 5-6 курсу філологічного факультету. Ужгород, 2023р.
5. Волонюк І. Актуальність вивчення ономастики в школі. Кременець, 2013р.
6. Герасимчук В. Поетонім як засіб художньої характеристики. *Дивослово.* 1999. № 11. С.16.
7. Герус-Тарновецька І. Назовництво в поетичному творі: перероблений текст дис. Поданої на УВУ в 1966. Мюнхен; Вінніпег, 1966. 131 с.
8. Голуб Н. Концептуальні засади сучасної методики навчання української мови в загальноосвітній школі. *Український педагогічний журнал*. 2015. №1. С.107-115.
9. Горбач О. С. Ономастикон українських сатирично-гумористичних текстів кінця XX – початку XXI століття: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10 02.01 – «Українська мова». Кам'янець-Подільський, 2017. С.22 .
10. Гриценко Т. Б. Власні назви як засіб стилетворення в українській історичній прозі другої половини XX ст. (на матеріалі романів про Б.

Хмельницького) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 українська мова .Київ, 1998. С.7 – 9.

11. Доценко М. В. Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця, 2018. С.22 .
12. Зубко А. Українська ономастика: здобутки та проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. пр.* 2007. Вип. 15.:2007. С.243-264.
13. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики.* 2000. Вип. 4. С.69.
14. Колесник Н. Термінологічні суперечки в царині літературної ономастики і фольклорна ономастика. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія: філологія. Соціальні комунікації. Присвячується 90-річчю від дня народження Й.О.Дзендзеліввського.* 2011. 123 с.
15. Колоколова Л. І. До питань стилістичної ономастики. *Українське мовознавство*. 1975. № 3. С.68–74.
16. Кононенко В. І. Франко і проблеми варіативності української літературної мови. URL: https://lib.if.ua/franko/1321526994.html (дата звернення 01.11.2024).
17. *Костів О., Сколоздра-Шепітко О.* Методика викладання української мови : Навчально-методичний посібник. Для студентів українського відділення філологічного факультет. Львів, 2018. 202 с.
18. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підруч. 2 вид. Київ, 2005. 368с.
19. Крохмаль І. Українські прізвища як культурно-мовне явище. *Вивчаємо українську мову і літературу.* 2006. № 15. С.2–4.
20. Лозко Г.С. Рідні імена. Слов’янський іменослов. Тернопіль: Мандрівець, 2011. 18-219 с.

21. Мельник Г. І. Міркування про теоретичні засади літературної ономастики. *Записки з ономастики.* 2008. Вип.11. С. 22 – 24.
22. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах/ за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2005. 400 с.
23. Міністерство освіти та науки України. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti 20 (дата звернення 14.03.2024).
24. Можарова Т. М. Стилістичні функції онімії поетичного тексту. *Лінгвістичні дослідження.* 2011. Вип. № 31. С. 162–163.
25. Насакіна С.В. Методи ономастичного дослідження. *Записки з ономастики*. 2018. Випуск 21. С. 176 – 182.
26. Сербенська О. Соціолінгвістичні засади Івана Франка. *Наукове товариство ім.Шевченка. Онлайн – журнал товариства.* 2007. URL: https://ntsh.org/content/sociolingvistichni-zasadi-ivana-franka (дата звернення 01.11.2024)
27. Сімович В. Іван Франко. Його життя та діяльність. Мюнхен: «Дніпрова хвиля», 1966. 113 с.
28. Сколоздра-Шепітко О. Р. Літературно-художня ономастика як предмет дослідження у вищій школі. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. Вип.46. Ч.2. С. 355-357.
29. Словник української мови: в 11-ти томах. Київ, 1970-1980. Т.V.С.713.
30. Сокіл-Клепар Н.В. Мікротопоніми села Тухлі у творі Івана Франка «Захар Беркут». Іван Франко: дух, наука, думка, воля. *Матеріали Міжнародного наукового конґресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006).* 2009. Вип. 72. С. 99-107.

31. Соколова А. В. Основи літературної ономастики: методичні рекомендації до спецкурсу. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2005. С. 9.
32. Сушко М. Функціональне навантаження оніма у художньому тексті. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18921/1/24_Sushko.pdf (дата звернення 14.03.2024)
33. Торчинська Т.А. Методика вивчення різних класів власних назв на уроках рідної мови в початкових класах. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/1059/1/119-139-144.pdf (дата звернення 14.03.2024).
34. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.
35. Українська мова 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів / за ред Л. Мацько, Т. Груба, О. Семеног, Т. Симоненко. Київ, 2017.
36. Франко З. Т. Ономастика в мові творів Івана Франка. *Мовознавство.* 1975. № 2. С. 55-56.
37. Франко І. Причинки до української ономастики. *Науковий збірник присвячений професорові Михайлові Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894-1904).* 1906. С. 188 – 218.
38. Худаш М. З історії української антропонімії. Київ: наукова думка, 1977. 235 с.
39. Чумаченко А.О Функційно-стилістичний підхід до вивчення засобів художньої ономастики у профільній школі: кваліф. маг. робота. Кривий Ріг, 2023р. С. 84.

40. Шотова-Ніколенко Г. В. Онімний простір романів Ю. І. Яновського : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Одеса, 2006. С. 15 – 16
41. Янчура Д. Ономастичні школи в Україні. URL: https://pressto.amu.edu.pl/index.php/sup/article/download/11888/11734/ (дата звернення 14.03.2024).
42. Greenbaum S., Weiner E. The Oxford Reference Grammar. London : Oxford University Press, 2000. 410 p.
43. Wilkoń A. Nazewnictvo w tworach Stefana Zeromskiego: Wroclaw – Warszawa – Kraków, 1970.
44. Wolfram S. Philosophical Logic: An Introduction. London and New York : Routledge, 1989. 308 p.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердник Олесь. Хто зважиться – вогняним наречеться: повість. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=6582 (дата звернення 01.08.2024)

2. Винниченко Володимир. Віють вітри, віють буйні. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26479 (дата звернення 01.08.2024)

3. Малетич Наталка. Щоденник Ельфа: збірка оповідань. Львів: видавництво Старого Лева, 2015. 175 с.

4. Павленко Марина. Русалонька з 7-Б або Прокляття роду Кулаківських: дитячий детектив. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=12852 (дата звернення 01.08.2024)

5. Радушинська Оксана. Метелики в крижаних панцирах : повість. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26544 (дата звернення 01.08.2024)

6. Стельмах Михайло. Гуси-лебеді летять: повість. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=323 (дата звернення 01.08.2024)

7. Стороженко Олекса. Скарб: оповідання. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3703#google_vignette (дата звернення 01.08.2024)

8. Тютюнник Григір. Климко: повість. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=439 (дата звернення 01.08.2024)

9. Франко Іван. Захар Беркут: повість. Харків: КСД, 2023. 224 с.

10. Чайковський Андрій. За сестрою: повість. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=439 (дата звернення 01. 08.2024)

11. Штанко Катерина. Дракони, вперед: повість. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=17533 (дата звернення 01.08.2024)

12. Яценко Т.О., Пахаренко В.І., Слижук О.А., Тригуб І.А. Модельна навчальна програма «Українська література 7-9» для закладів середньої освіти. URL: https://drive.google.com/file/d/1b5C1YBawAnEiomi860WTsbh06om83_d/view?usp=drivesdk (дата звернення 01.08.2024)

ДОДАТКИ

Додаток 1

Зразок анкети (для антропонімів)

1. Захар Беркут;
2. Антропонім (ім’я+прізвище);
3. Власна назва може бути вибраною через те, що вона відображає тематику твору, пов'язану з боротьбою за волю, героїзмом та самопожертвою;
4. Онім впливає на сюжет і характеристику персонажа, адже Захар Беркут головний герой твору, прізвище відображає його мужність і сміливість;
5. Виконує номінативну функцію (називає головного героя) і характеристичну (відображає його вдачу);
6. Беркут – може викликати в учнів асоціацію з великим і безстрашним птахом;
7. За структурую власна назва є двослівною;
8. Не має повторення слів і звуків;
9. Цю власну назву неможливо замінити, тоді зникне головна ідея і тема твору.

Зразок анкети (для топонімів)

1. Сторож;
2. Топонім (мікротопонім – назва, яка побутує тільки в певній місцевості);
3. Власна назва пов’язана з образом велетня-охоронця, який оберігає свій народ від зла;
4. Ця назва впливає на сюжет твору, адже Сторож постає своєрідним охоронцем Тухольської долини, він оберігає і попереджає тухольців про монголів;

5. Виконує номінативну та символічну функції (символ охоронця не тільки самих людей, а їхніх звичаїв і традицій);
6. В учнів може виникнути асоціація з фантастичним велетнем, який змагається зі злом;
7. За структурою назва є однослівною;
8. Не має повторення звуків і слів;
9. Цю власну назву не можливо замінити, бо зникне символізм цього каменя.

Зразок анкети (для гідронімів)

1. Опір;
2. Гідронім (назва річки);
3. Власна назва може бути мотивована закликом «чинити опір» монголам;
4. Назва часто зустрічається у творі, не має настільки великого впливу на сюжет, але її найменування впливає на тухольців;
5. Виконує номінативну, символічну та апелятивну (закликаючу) функції;
6. В учнів може виникнути асоціація з висловом «опиратись», або «чинити опір»;
7. За структурою назва є однослівною;
8. Не має повторення звуків і слів;
9. Онім не можливо замінити, бо втратиться символізм.

Додаток № 2

1. https://docs.google.com/forms/d/1IbjVIiDynbD-8hEhc2PypQp6oVP5IZiMVJefTOYJdPI/edit
2. https://docs.google.com/forms/d/1MCO1eb-AcyKHiQqEUIIMJ7-Y9Bpa6QEZTPJY_AIlcjg/edit
3. https://learningapps.org/display?v=pw0g3dbi224
4. https://learningapps.org/display?v=pdb6at8ac24
5. https://wordwall.net/play/81284/796/161
6. https://padlet.com/yanazubrytska2304/7-gnh7o2uuttswfyv3

Додаток 3

1. «Беркут»

2. «Лежень»

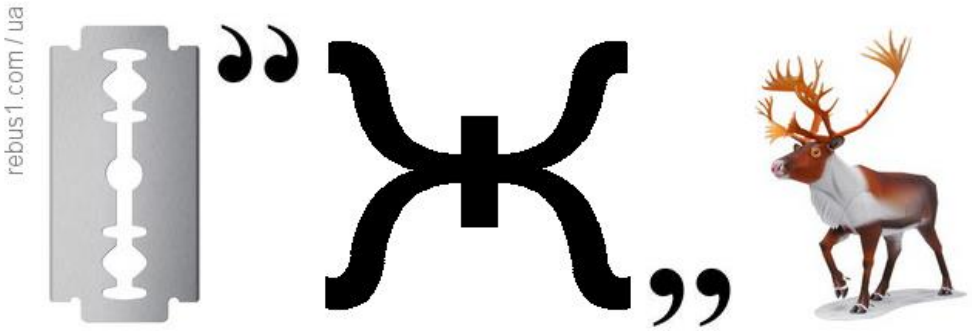

3. «Судаки»

4. «Ясна поляна»

5. «Снігова королева»

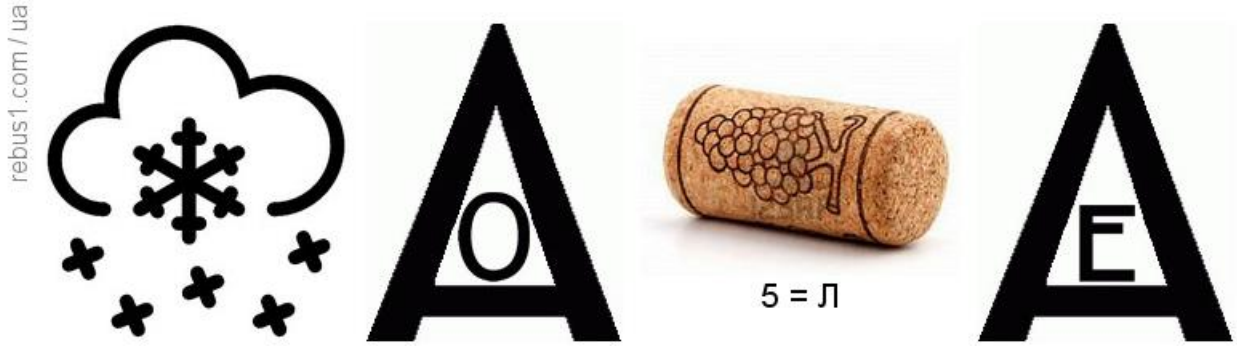

6.«Робінзон»

Додаток №4

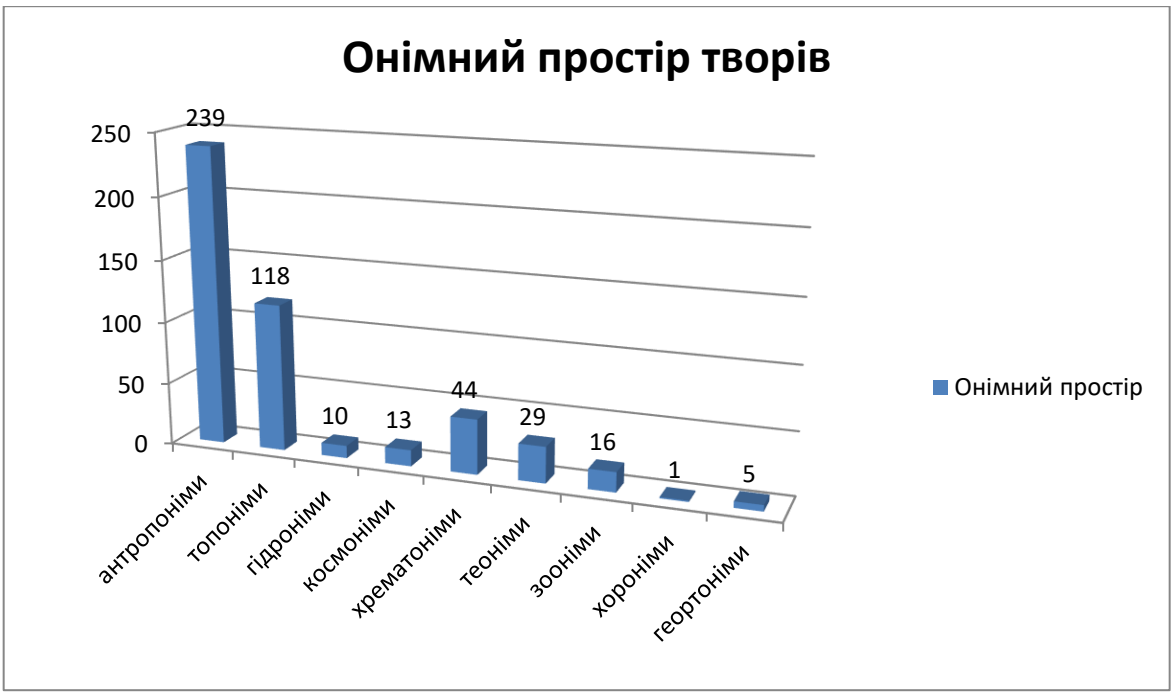

Мал.1 Онімний простір творів для дітей та юнатцва (за програмою 7 класу)

Додаток №5

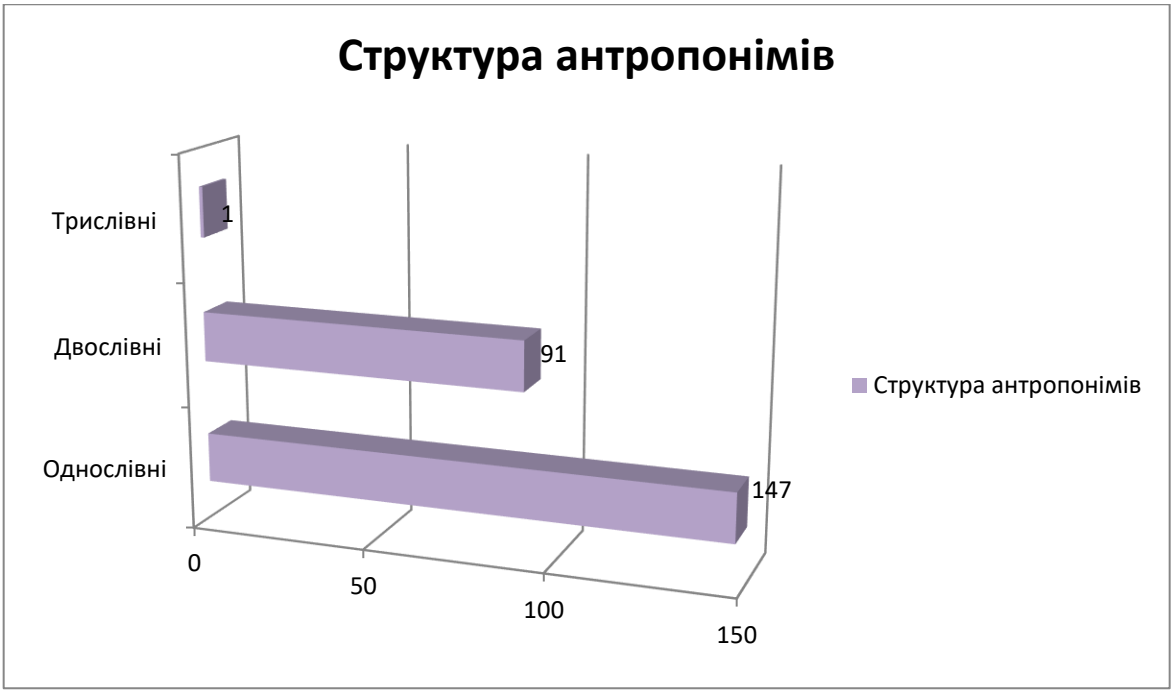

Мал.1 Структура антропонімів в аналізованих творах

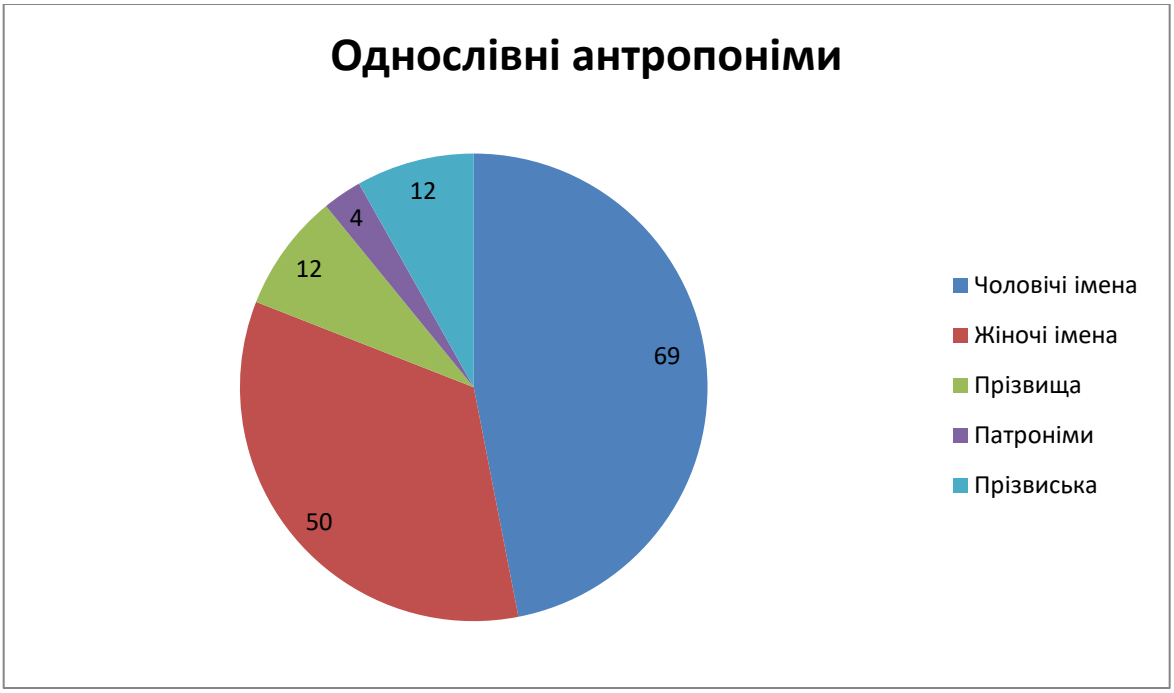

Мал. 2 Однослівні антропоніми

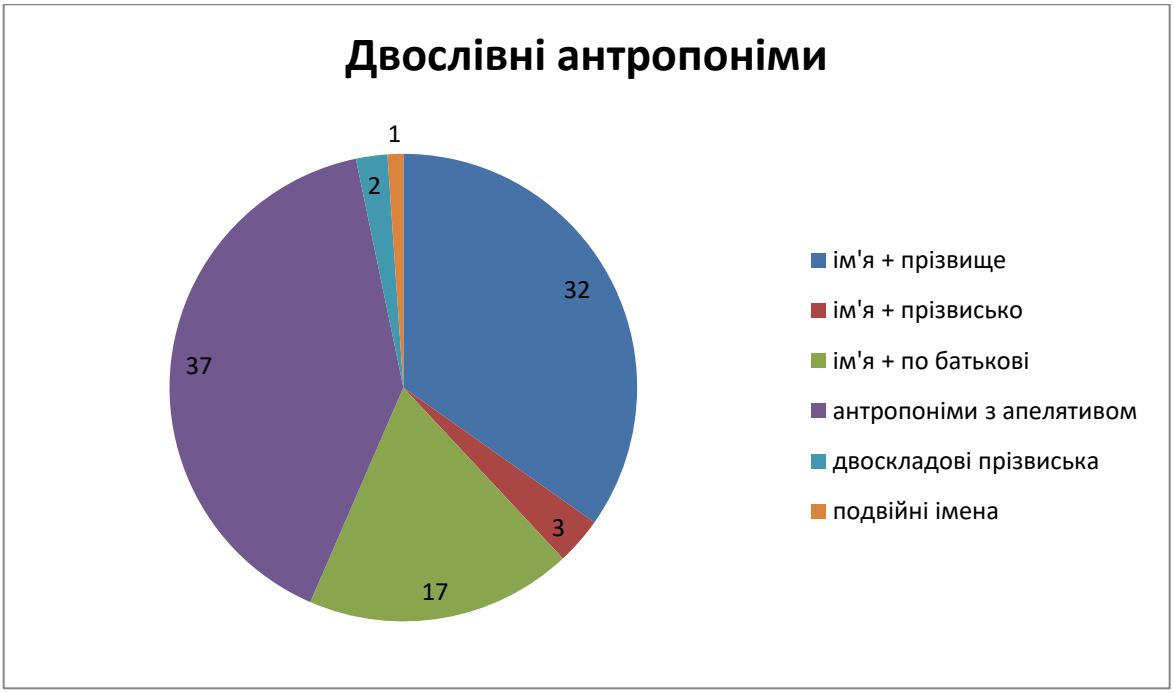

Мал. 3 Двослівні антропоніми

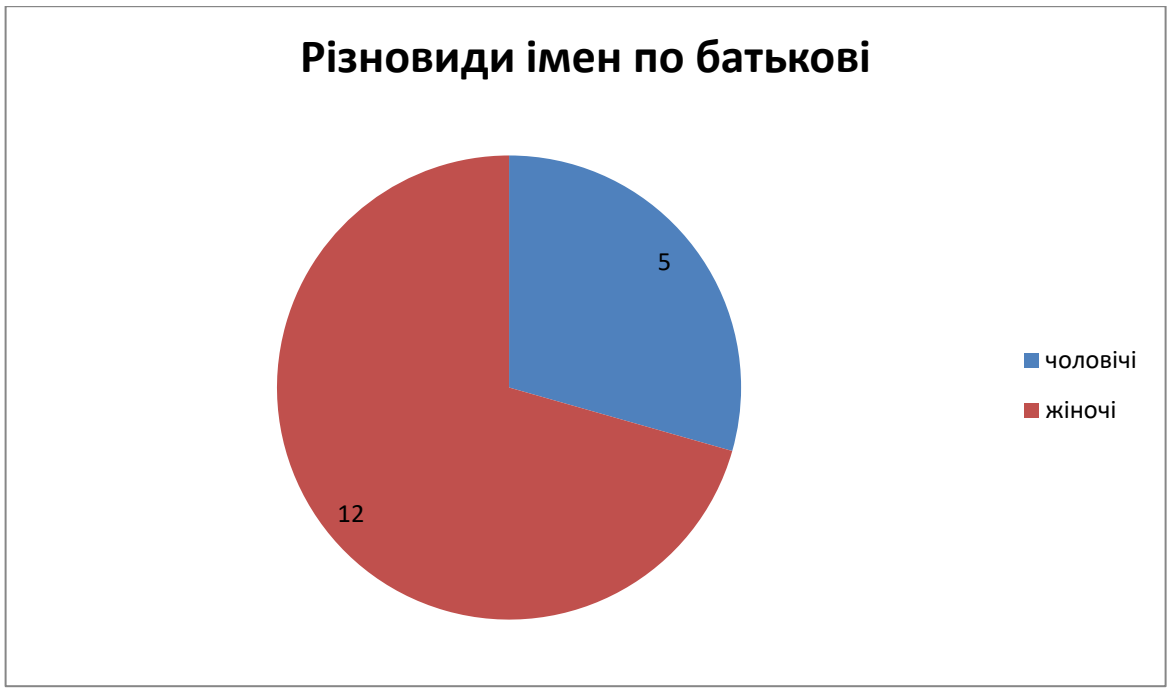

Мал. 4 Різновиди імен по батькові

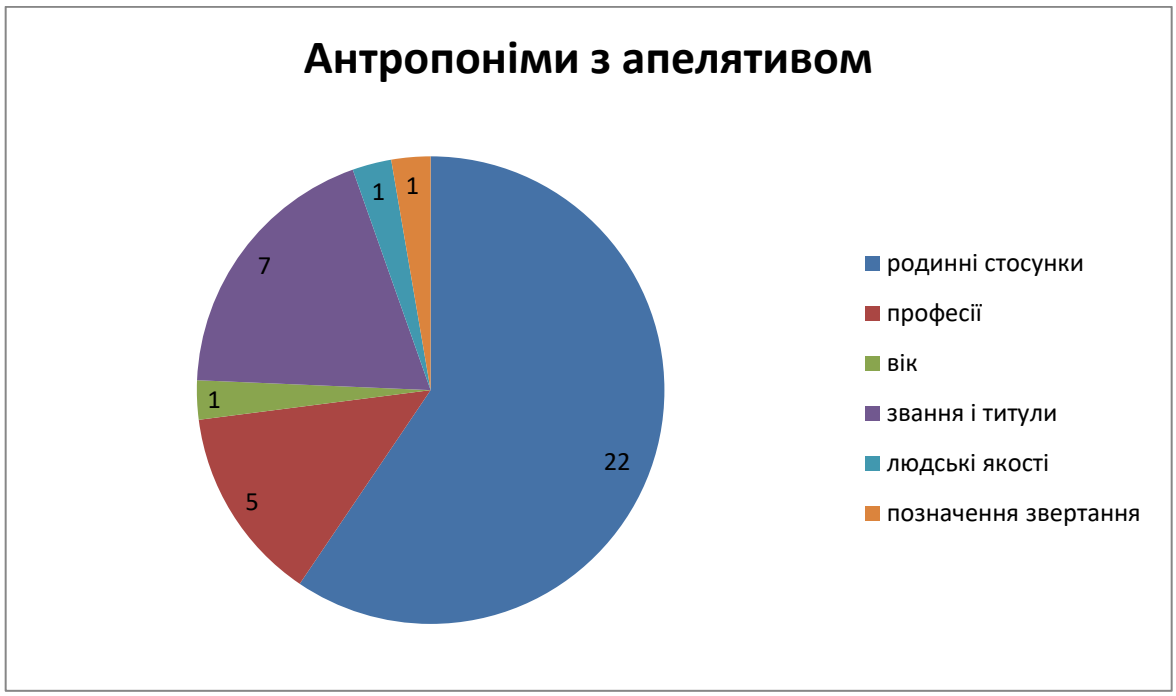

Мал. 5 Антропоніми з апелятивом, що позначають різні поняття

Додаток №6

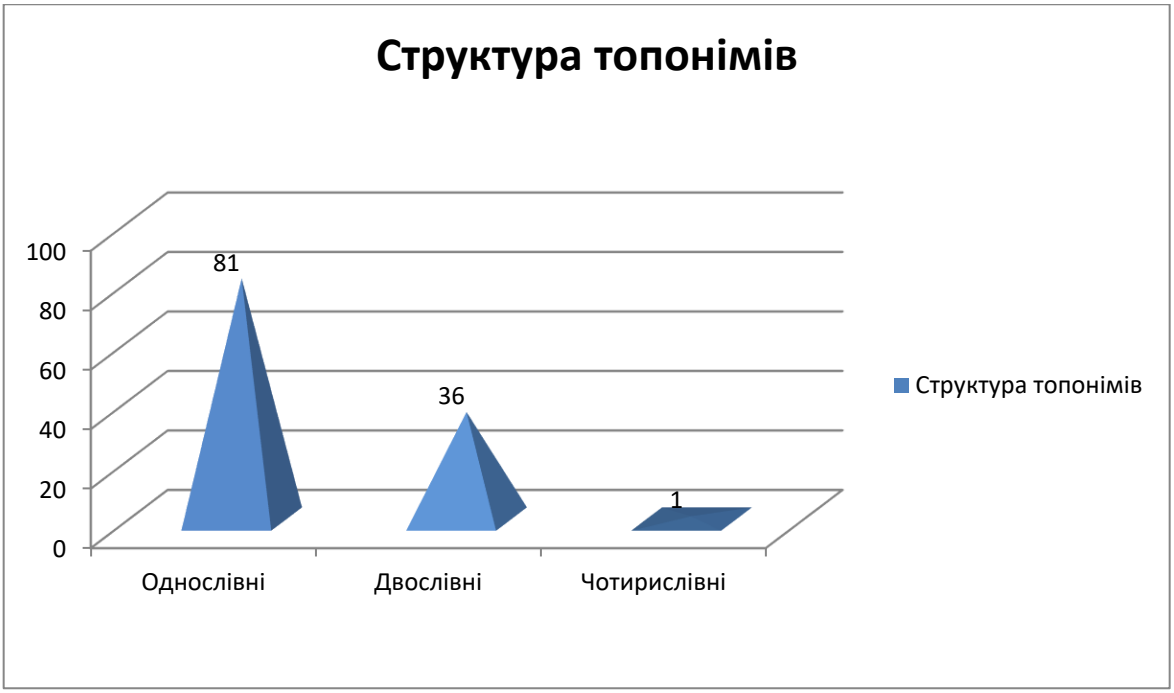

Мал. 1 Структура топонімів в аналізованих творах

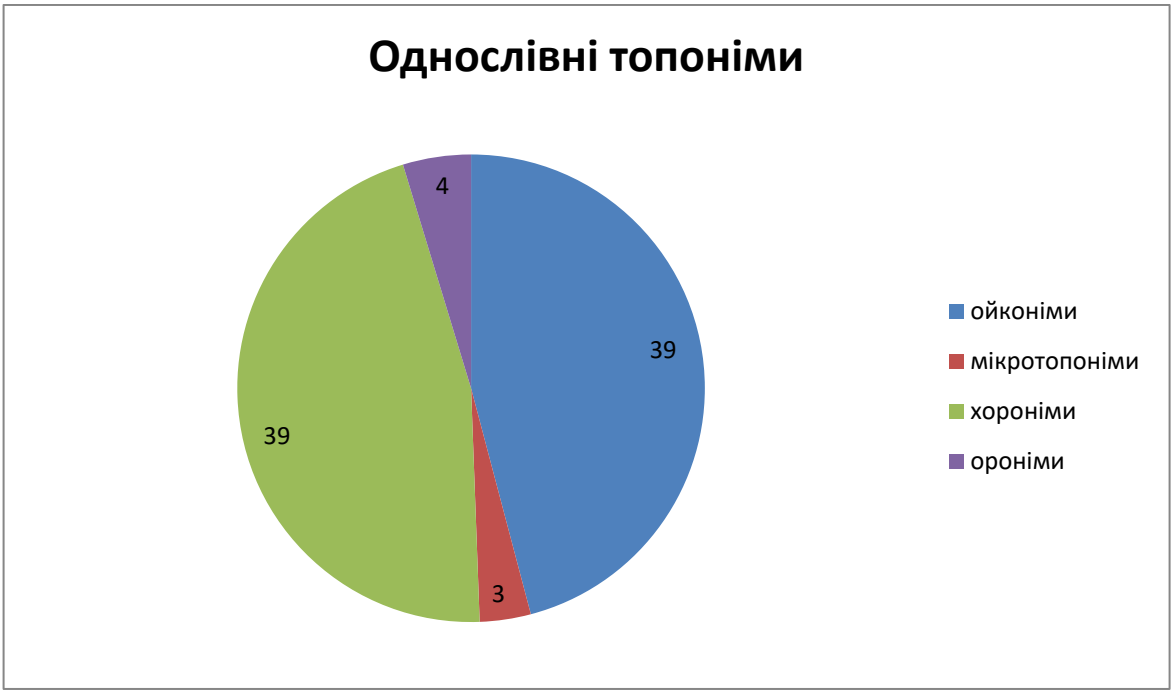

Мал. 2 Однослівні топоніми

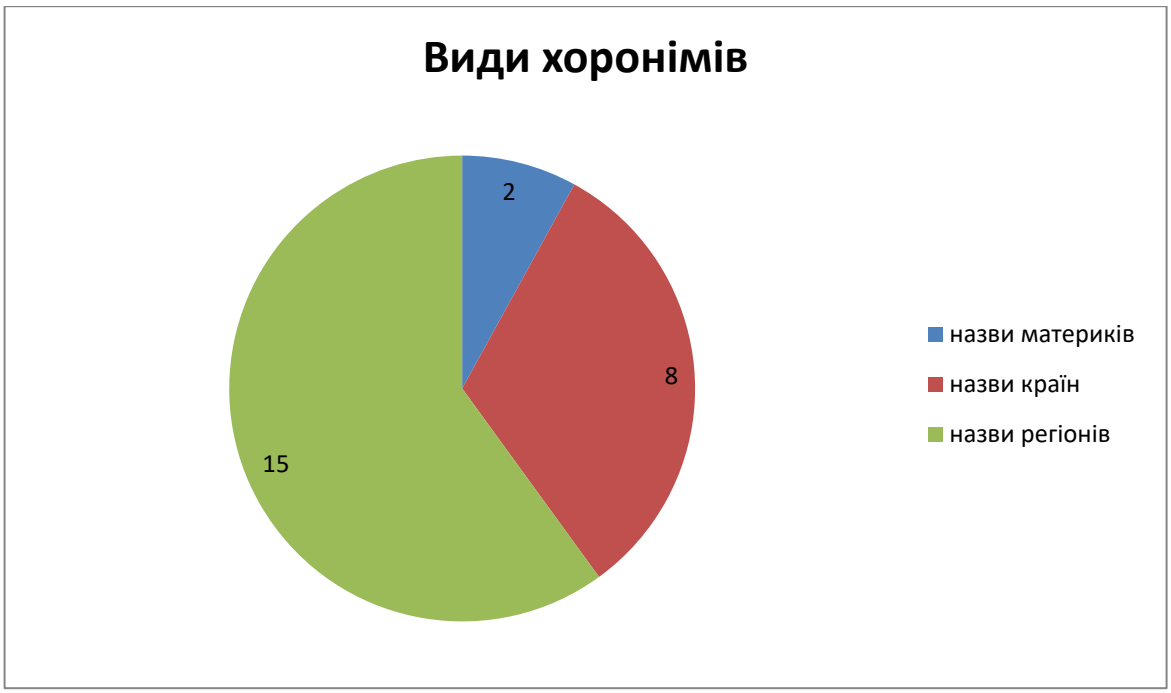

Мал. 3 Види хоронімів

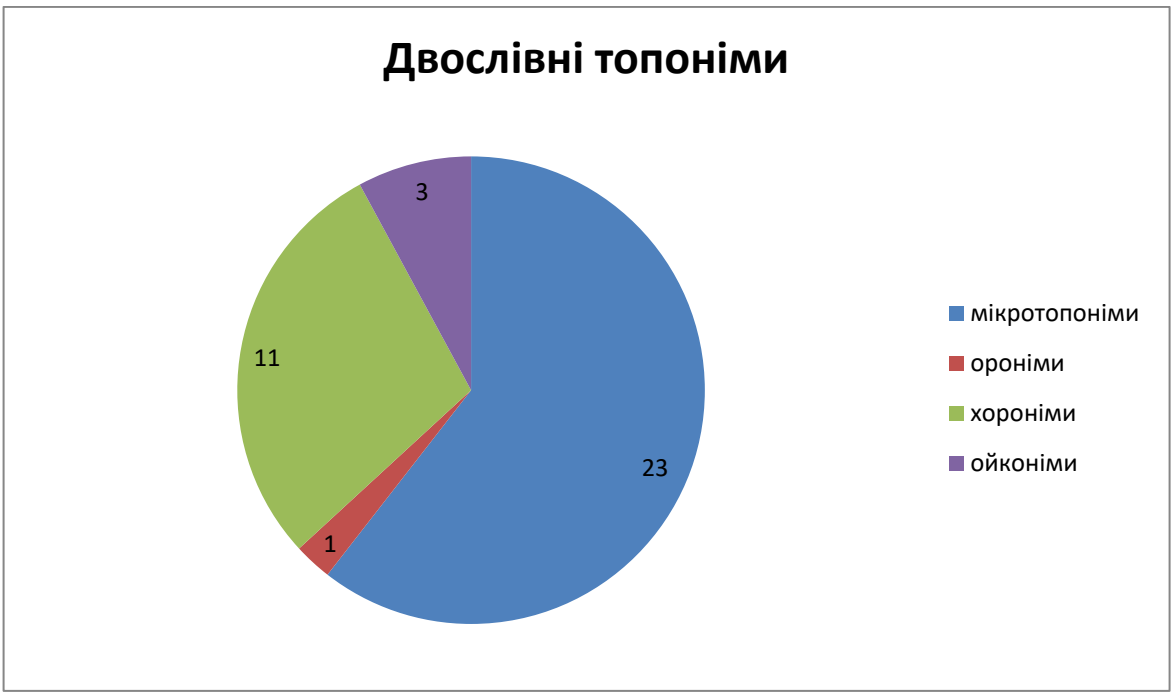

Мал. 4 Двослівні топоніми

Додаток 7

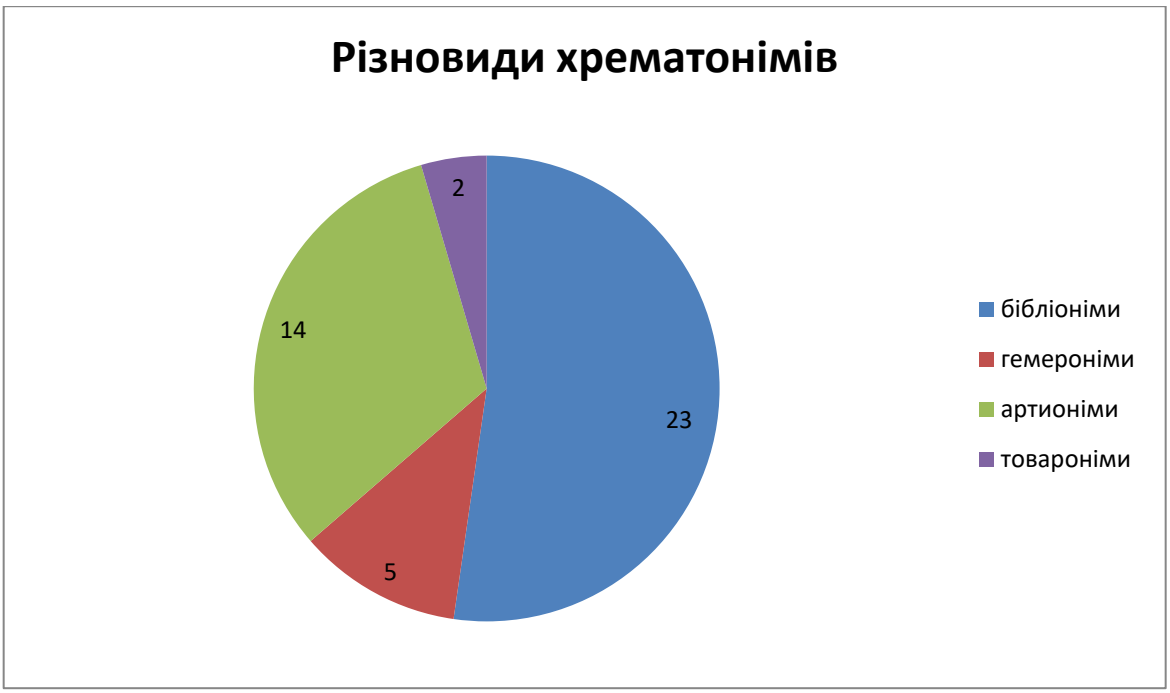

Мал. 1 Різновиди хрематонімів

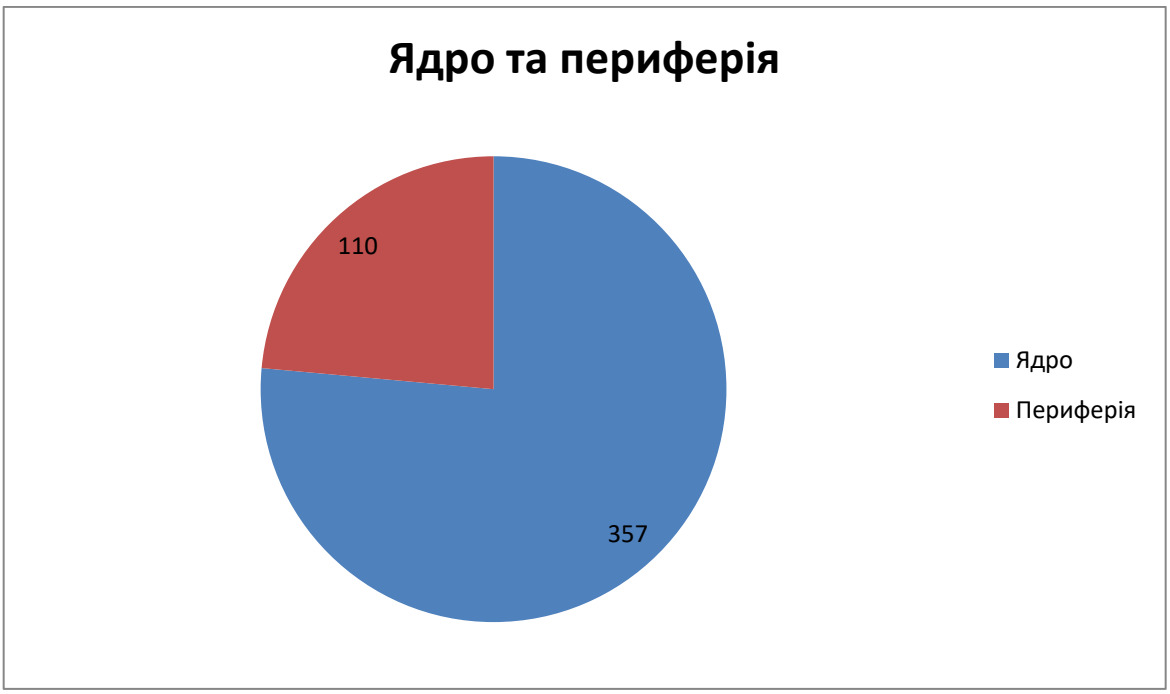

Мал. 2 Ядро та периферія онімів